

Odgoj savjesti. Kršćanska savjest i dar razlučivanja

Vuk, Mario

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:120:958632>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)

**SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET U ĐAKOVU**

ODGOJ SAVJESTI

Kršćanska savjest i dar razlučivanja

Diplomski rad

Mentor:
Izv. prof. dr. sc. Vladimir Dugalić

Student:
Mario Vuk

Đakovo, 2019.

Sažetak

Odgoj savjesti. Kršćanska savjest i dar razlučivanja

Čovjek je središte svega stvorenoga, a savjest središte čovjeka - najskrovitija jezgra. U tom središtu, čovjek se susreće s Bogom, čiji glas progovara u njegovoj nutrini. Taj Božji glas nazivamo savjest. Čovjek posjeduje dvije razine savjesti. Prva razina podrazumijeva temeljno moralno načelo - dobro čini, a zlo izbjegavaj, a druga razina je moralna savjest koja predstavlja osobni sud o moralnosti vlastite radnje. Sud savjesti možemo razlikovati s obzirom na vrste savjesti (ispravna savjest, pogrešna savjest, skrupulozna savjest, raspuštena savjest, savjest u sumnji itd.). Savjest nije dana gotova, nego je čovjek treba odgajati i oblikovati.

Odgoj savjesti podrazumijeva trajno čovjekovo nastojanje da uskladi svoju savjest s objektivnim dobrom i istinom, a u tome mu pomažu obitelj, ispit savjesti, duhovno vodstvo i sakrament pokore. Važno je naglasiti da se odgoj savjesti razlikuje u različitim životnim razdobljima, ali uvijek ima za cilj oblikovati zrelu (kršćansku) savjest. Kršćanska savjest temelji se na nasljedovanju Krista, u kojemu vjernik vidi istinskog pedagoga, koji mu daje dar razlučivanja dobra od zla u svakodnevnom životu.

Ključne riječi: *savjest – Božji glas, odgoj savjesti, sredstva za odgoj savjesti, kršćanska (zrela) savjest, dar razlučivanja*

Summary

Education of conscience. Christian conscience and the gift of discernment

Human being is the center of all creation and conscience is the center of human being – the most secret core. In that center, human meets God, whose voice speaks in his interior. That God's voice we call conscience. Human being possesses two tiers of conscience. First tier implies fundamental moral principle – do good, avoid evil - and the second tier is a moral conscience that represents personal judgement of morality of our own action. Moral theology speaks about judgement of conscience in context of moral conscience. Judgement of conscience can be differentiated in view of types of conscience (correct conscience, erroneous conscience, scrupulous conscience, lax conscience, doubtful conscience etc.). Conscience is not given complete, human being needs to educate and form it.

Education of conscience implies man's determination to constantly conform conscience with objective good and truth through examination of conscience, spiritual guidance and sacrament of Penance. It's important to emphasize that the education of conscience varies in different life periods, but the aim is always to form correct (Christian) conscience. Christian conscience is based on following Christ, whom believer recognizes as a true teacher, that gives him the gift of discernment between good and evil in everyday life.

Key words: *conscience – God's voice, education of conscience, means for education of conscience, Christian (correct) conscience, gift of discernment*

„Kroz vrtlog života, kad vjetar me mota, po tamnome klancu što ječi;
glas prati me tanak, a tih kroza sanak,
k'o zvonce da srebrno zveči.“

(*Glas*, Vladimir Nazor)

UVOD

Tema ovog diplomskog rada je *Odgoj savjesti. Kršćanska savjest i dar razlučivanja*. Savjest je bitna oznaka našeg života. Ona je stara koliko i sam čovjek. Ona se rodila s čovjekom, te ju je poput čovjeka potrebno odgajati kako bi bila ispravna. Stoga odabir teme ovog diplomskog rada ističe njenu aktualnost, jer smo svjedoci da ljudi današnjeg vremena često zanemaruju važnost odgoja savjesti te izjednačuju savjest sa subjektivnim uvjerenjem, a ne s objektivnim dobrom i istinom. Upravo je zato cilj odgoja savjesti oblikovati zrelu (kršćansku) savjest, koja čovjeka čini *drugim Kristom*.

Rad smo podijelili na tri poglavlja. U prvom poglavlju želimo prikazati teološko–moralni nauk o savjesti, odnosno, poimanje savjesti kod primitivnih naroda i u starim kulturama te u Svetom pismu i kršćanskoj tradiciji, stavljajući poseban naglasak na dokumente Drugog vatikanskog sabora: *Gaudium et spes* te *Dignitatis humanae*. Polazeći od analize suda moralne savjesti nastojat ćemo ukazati na razliku između ispravne i pogrešne savjesti, naglašavajući da samo sud istinite, sigurne i ispravne savjesti može biti norma moralnog djelovanja.

U drugom poglavlju uputit ćemo na važnost odgoja savjesti. Savjest nam nije dana gotova, nego ju je potrebno oblikovati. U tome nam pomažu sredstva za odgoj savjesti: obitelj, ispit savjesti, duhovno vodstvo i sakrament pokore. Također, želimo se osvrnuti na razvojne slojeve odgoja savjesti i na odgoj savjesti u različitim životnim razdobljima (djeca, mladi, supružnici), ističući kako je moralni odgoj prvo mjesto susreta savjesti i autoriteta.

U trećem poglavlju nastojat ćemo prikazati zrelu kršćansku savjest koja treba biti cilj samog odgoja savjesti. Na poseban način želimo istaknuti obilježja zrele savjesti i objašnjenje sintagme *christianus alter Christus*, odnosno, što znači *biti drugi Krist*. U tome nastojanju posebnu pozornost posvetit ćemo daru razlučivanja, osobito u svjetlu smjernica pape Franje i njegovih dokumenata: apostolske pobudnice *Amoris laetitia* – *Radost ljubavi* te *Gaudete et exsultate* – *Radujte se i kličite*.

1. TEOLOŠKO – MORALNI NAUK O SAVJESTI

Pojam savjesti sastavni je dio današnjeg mentaliteta i suvremene antropologije. Na nju se pozivaju učeni i neuki, vjernici i nevjernici. Mnogo različitih pojava često dolazi pod ovim nazivom: *nutrina, osobno mišljenje, spoznaja, moralni osjećaj, odgovornost* itd.¹ Ipak, savjest nije tek jedna često upotrebljavana riječ, nego fenomen što ga mnogi smatraju temeljnim i jednostavnim, no opet osjećaju zbunjenost kada ga žele definirati. Savjest je stvarnost presudna za život svakog čovjeka i život cijelog čovječanstva. Čovjekovo dostojanstvo počiva na njegovoj savjesti. Za cijelo čovječanstvo savjest je odlučni čimbenik u dinamici njegove povijesti. Ako je čovjek središte stvorenoga, savjest je središte čovjeka, njegova *posljednja dimenzija*. Savjest je sam čovjek.² Da nema savjesti ljudski bi rod odavno zaglibio na svom opasnom putu.³ Savjest ima svoju povijest, a ta povijesna perspektiva je važna i korisna da bismo uočili razne komponente današnjeg mišljenja i učenja o savjesti. Kršćanska teologija nije počela iz početka obrađivati fenomen savjesti, već su se pred njom našli razni elementi koje je ona nastojala produbiti i povezati, razvijajući ih u evanđeoskoj perspektivi.⁴

1. 1. Savjest kod primitivnih naroda i u starim kulturama

U svim kulturama postoje čudoredni kriteriji glede dobra i zla. Ipak, nijedna stara kultura ni primitivni narodi nemaju točan i određen pojam savjesti. Jednostavno su uvjereni da je nagrada određena za one koji čine dobro, a kazna za one koji čine zlo. To izražavaju slikovitim izrazima i tumače na razne načine. Stare kulture i primitivni narodi (npr. Egipat) počinju vrlo rano koristiti izraz *srce* za ono što mi nazivamo savješću.⁵ Također, u primitivnim narodima savjest se često naziva glasom božanstva.⁶

Neke su značajne oznake u moralnom vrednovanju primitivnih naroda i starih kultura, a koje vrijede i za nerazvijene oblike čudoređa u naše vrijeme:⁷

¹ Usp. M. VALKOVIĆ, *Savjest u moralnoj teologiji*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2.–3., str. 181.

² Usp. M. SRAKIĆ, *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog simpozija održanog 17. – 18. listopada 2014. godine, Đakovo, Biblioteka Diacovensia, 2014., str. 107.

³ E. FROMM, *Čovjek za sebe. Istraživanje o psihologiji etike*, Zagreb, 1966., str. 137.

⁴ Usp. M. VALKOVIĆ, *Savjest u moralnoj teologiji*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. – 3., str. 181.

⁵ Usp. *Isto*, str. 181. – 182.

⁶ Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija* (skripta), Šibenik, 1995., str. 99.

⁷ Usp. M. VALKOVIĆ, *Savjest u moralnoj teologiji*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. – 3., str. 182.

- *Spontanost* – velika je sličnost između moralnosti djece i moralnosti primitivnih naroda
- *Objektivnost* – primitivni narodi nemaju razvijen osjećaj za individualno-subjektivnu stranu. Čudoređe je određeno izvanjskim, materijalnim kriterijima.
- *Skupni, kolektivni značaj čudoređa* – primitivni čovjek nalazi u skupini svoj „pravi ja“, budući da mu osobnost još nije dovoljno razvijena
- *Magijsko, ritualno ozračje* – objektivizirana moralna problematika lako poprima magijske elemente.

1. 2. Savjest u Svetom pismu

Sveto pismo pokazuje ono što otkrivamo u civilizacijsko-kulturnom okolišu biblijskog svijeta, a to je da jasno određeni termin uvelike nedostaje, ali su prisutni opisi fenomena savjesti.⁸ Izraz *syneidesis* nalazimo u Starom zavjetu samo jednom: „Jer strah i nije ništa drugo nego izdaja pomagala što ih razum daje.“ (*Mudr* 17, 11) Tu se već osjeća utjecaj helenističke kulture, budući da je Knjiga Mudrosti nastala početkom 1. st. pr. Kr. Ekvivalentno značenje imaju izrazi: *razboritost, mudrost, srce*. Važno je imati na umu da se u Starom zavjetu moralno djelovanje prvenstveno promatra kroz ideju saveza s Bogom. Također se ističe Božje sveznanje koje prodire do najskrovitijih kutaka srca (1 *Kr* 16,7). Iz ove se perspektive gleda i na ono što nazivamo grižnjom ili zlom savjesti: „Uto čuju korak Jahve, Boga, koji je šetao vrtom za dnevnog povjetarca. I sakriju se – čovjek i njegova žena – pred Jahvom, Bogom, među stabla u vrtu“ (*Post* 3, 8). Dakle, u Starom zavjetu ono što bismo nazvali savjest, promatra se prvenstveno iz Božje perspektive, odnosno, u vjersko-objektivnoj pozadini spasenja. Ovdje se pomalo vrši proces pounutrašnjevanja moralnog djelovanja i pomak prema većem isticanju subjektivnog elementa. Taj će proces pospješiti starozavjetni proroci, a svoj će vrhunac dosegnuti u Novom zavjetu.⁹

Novozavjetna etika je bitno etika unutrašnjih stavova i dubinskih opredjeljenja koji se događaju u *srcu*.¹⁰ Zanimljivo je da se pojam *savjest* ne pojavljuje u evanđeljima, što ne znači da Isusov navještaj i predaja o njemu nisu poznavali njegov

⁸ Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija* (skripta), Šibenik, 1995., str. 99.

⁹ Usp. M. VALKOVIĆ, *Savjest u moralnoj teologiji*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. – 3., str. 183. – 184.

¹⁰ *Isto*, str. 184.

sadržaj.¹¹ Kao pomoćni pojam za taj sadržaj kod njih nailazimo na riječ *kairos* (srce).¹² Odnos s Bogom kao glavno mjerilo reagiranja srca – savjesti, ovdje je puno više nego u Starom zavjetu u ozračju odnosa prema drugome čovjeku.¹³ Iako evanđelja nemaju izraz *syneidesis*, u ostalim dijelovima Novog zavjeta taj izraz se spominje čak 31 put (najviše kod Pavla, 20 puta). U Novom zavjetu savjest je uključno prisutna u svim temeljnim moralnim izvodima.

Kod Pavla je učenje o savjesti usko povezano s onim o novom životu u Kristu, o novom stvorenju. To učenje bi se ovako moglo sažeti¹⁴:

- Savjest nije samo glas koji hvali ili kudi nakon počinjena djela, nego i norma prema kojoj treba ravnati moralno djelovanje
- Savjest se poima u religioznom smislu kao odjek Božje riječi u nama i ujedno u užem moralnom smislu
- U pastoralnom problemu kršćanske zajednice u Korintu, glede mesa žrtvovanog idolima, Pavao ističe apsolutni primat savjesti u moralnom djelovanju.
- Po Pavlu, samo je sigurna savjest ćudoredno ispravna norma moralnog djelovanja
- Pavao donosi tipologiju savjesti: čista, slaba, okaljana, ožigosana
- Po Pavlu je pozivanje na savjest povezano s kršćanskom ljubavlju. Pozivanje na savjest ne smije nikada biti povodom da kršimo ljubav, jer je ona vrhovna moralna norma.

Prva Petrova poslanica prikazuje savjest kao mjesto čovjekova susreta i odnosa s Bogom: „Ako tko, jer je svjestan Boga (koji ovo traži), trpi nepravедno i strpljivo podnosi patnje, to je (Bogu) ugodno“ (1 *Pet* 2, 19). Ostali novozavjetni tekstovi ističu savjest kao središte pravog kulta i vjersko-moralnog stava (1 *Pet* 3,21; *Heb* 9,9). Također, savjest je označena kao dobra ili zla.¹⁵

¹¹ M. VIDOVIĆ, *Biblijsko poimanje savjesti. Normirani sudac ljudskoga ponašanja*, u: N., BIŽACA, J. DUKIĆ, J. GARMAZ (ur.), *Fenomen savjesti*, Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 21. i 22. listopada 2011., Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 103.

¹² Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija* (skripta), Šibenik, 1995., str. 100.

¹³ B. DUDA, *Savjest i obraćenje u Bibliji*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990., str. 26. – 30.

¹⁴ Usp. M. VALKOVIĆ, *Savjest u moralnoj teologiji*, u: *Bogoslovska smotra*, 47 (1977.) 2. – 3., str. 184. – 185

¹⁵ Usp. *Isto*, str. 184. – 185.

1. 3. Kršćanski pristup savjesti

U patrističko vrijeme, crkveni Oci ističu i dalje razvijaju baštinjeno učenje o savjesti. Opisuju savjest kao grižnju savjesti, radost kao posljedicu čiste savjesti, obvezatnost suda savjesti, savjest kao unutrašnju čovjekovu moć. Po savjesti je Bog prisutan u duši. Ona je najskrovitije mjesto u čovjeku i poznato jedino Bogu. Savjest je moralno mjerilo duše. Kod Otaca se, dakle, nastavlja i produbljuje pounutrašnjenje i poosobljenje savjesti. Savjest se poistovjećuje s osobom. Najviše se prikazuje kao Božji glas. Oci govore o funkcionalnoj i aktualnoj savjesti – o savjesti kao trajnoj sposobnosti i aktualnom djelovanju u sklopu mnogih čimbenika (znanje, volja, temperament itd.). Istočni oci ostaju vjerni biblijskoj tradiciji i povezuju savjest sa pojmovima duh i vjera, a zapadni oci više naginju tome da savjest prvenstveno promatraju u moralnom pogledu.¹⁶

Možemo se ukratko osvrnuti na poimanje savjesti kod Augustina i Tome Akvinskoga. Augustin donosi prvu teološku interpretaciju sveze između savjesti i ćudoredne istine. On spaja biblijsko poimanje savjesti s uvjerenjem koje je stekao u susretu sa grčkom filozofijom, da je ljudskome duhu urođena duboka čežnja za spoznajom istine, koja se smiruje tek u susretu s Bogom. Dijaloška struktura, koja je ljudskoj svijesti utisnuta te koja dolazi do izražaja u trajnom nemiru za svojim izvorom u Bogu, čini da je *conscientia* istaknuto mjesto u čovjeku na kojemu se susreću Božji poziv i čovjekov odgovor.¹⁷ Kasnije će Drugi vatikanski sabor posegnuti za ovim Augustinovima poimanjem savjesti. Ako Augustinovo poimanje savjesti sažmemo u natuknicu *glas Božji*, onda možemo pomak naglaska koji je nastupio kod Tome Akvinskoga okarakterizirati obilježavanjem savjesti kao *prirođeno svojstvo* ili kao prirodenu ćudorednu prosudbenu moć. Toma ne shvaća savjest kao organ za neposrednu spoznaju volje Božje, već kao unutarnju dimenziju praktičnog uma, kao zadnju obvezujuću instancu.¹⁸

U ovom kontekstu možemo se ukratko osvrnuti na tomističko učenje prof. dr. sc. Andrije Živkovića, svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije. Navodeći nauk sv. Tome, Živković ističe kako nijedno stvoreno biće ne može biti trajno učvršćeno u dobru

¹⁶ Usp. *Isto*, str. 185.

¹⁷ Usp. E. SCHOCKENHOFF, *Bit i funkcija savjesti s gledišta katoličke moralne teologije*, u: N., BIŽACA, J. DUKIĆ, J. GARMAZ (ur.), *Fenomen savjesti*, Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 21. i 22. listopada 2011., Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 49. – 50.

¹⁸ Usp. *Isto*, str. 52.

po svojoj naravi, nego samo po milosti Božjoj.¹⁹ Nadnaravnu i konačnu svrhu našeg života objavljuje nam vjera, stoga Živković često raspravlja o odnosu slobodne volje i normativnosti kršćanskog morala jer istina obvezuje. On je u svom radu nastojao pojasniti na koji način vjera određuje naše moralne izbore, tj. odnos razumske spoznaje dobra, čovjekovog htijenja i slobode u moralnom činu. Naslanjajući se na misao sv. Tome o određenoj „naravnoj srodnosti“ između čovjeka i istinskog dobra, Živković ističe kako čovjek ovisi o Stvoritelju te po svojoj prirodi ne može ne biti Njegovim svjedokom. Spoznaja koju dobivamo iz vjere, obvezuje čovjeka u savjesti, te u njoj dotičemo snagu Božjeg zakona. Iz toga proizlazi da savjest svoju obvezatnu snagu dobiva od samoga Boga, te tako čovjeka obvezuje Božji zakon.²⁰ S vremenom se kod Živkovića može uočiti određeni odmak od neotomističkog poimanja morala dužnosti i čina prema moralu kreposti. Moralna obveza ne proizlazi više iz poslušnosti autoritetu, nego iz osobnog uvjerenja i pristanka volje uz spoznatu istinu. U svojim promišljanjima Živković sve više u središte stavlja osobu koja se pita o smislu određenog čina, naglašavajući da ljudski razum spoznaje ne samo temeljno načelo „dobro čini, a zlo izbjegavaj“, nego je sposoban spoznati i sva ostala načela koja iz njega proizlaze. Isticanjem nutarnjeg stava i osobnog htijenja u ostvarivanju moralnog dobra, Živković nadilazi moralni legalizam, ali još uvijek ostaje daleko od onoga što će desetak godina kasnije naglasiti Drugi vatikanski sabor.²¹

1. 4. Savjest u nauku Drugog vatikanskog sabora

Na Drugom vatikanskom saboru, saborski oci rabe izraz savjest kao grižnju ili ugodu za počinjeno djelo, ali i kao mjerilo, odnosno normu djelovanja. Ipak, najtipičnija je uporaba riječi *savjest* kao „Božji glas u nama.“²² U pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*, saborski su oci donijeli jasnu definiciju savjesti:

„U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati. Taj glas, što ga uvijek poziva da ljubi i čini dobro, a izbjegava zlo, kad zatreba, jasno odzvanja u intimnosti našega srca: čini ovo, a izbjegavaj ono. Čovjek naime ima u srcu zakon što mu ga je Bog upisao. U pokoravanju tom zakonu jest isto čovjekovo dostojanstvo, i po

¹⁹ A. BEGIĆ, V. DUGALIĆ, „Naravna srodnost“ između čovjeka i istinskog dobra. *Suodnos kršćanske vjere i moralnog života u teološkoj misli Andrije Živkovića*. u: *Vrhbosnensia*, 21 (2017.) 2., str. 418.

²⁰ *Usp. Isto*, str. 419. – 420.

²¹ *Isto*, str. 432.

²² S. PAVIN, *Odgoj savjesti – odgoj za novo doba*, u: *Obnovljeni život* 48 (1993.) 6., str. 611.

tom zakonu će mu se suditi. Savjest je najskrovitija jezgra i središte čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini.“²³

U definiciji savjesti koju donosi *Gaudium et Spes* uočavamo nauk svetog Augustina. Prema njegovom učenju susret Boga i čovjeka se odvija u srcu iznutra. Primjećuje se odnosna teologija gdje „Bog postaje čovjekov najbliži Ti.“²⁴ Izraz glas (klesis), u krštenom čovjeku je znak trajne prisutnosti Kristove. Bog nam se stavlja kao nužnost koju moramo u posluhu života potvrditi. Potvrđujući Boga, ostvarujem sebe kao osobu u svom njezinom dostojanstvu. Ljudsku osobu tvori ta jezgra, to najskrovitije svetište čovjeka, gdje Boga i samog sebe susrećemo u punoj prozirnosti i neponovljivoj originalnosti.²⁵ Drugi vatikanski sabor u deklaraciji *Dignitatis humanae*, o vjerskoj slobodi, ističe i prvenstvo savjesti koju čovjek u svom djelovanju mora slijediti, te kaže:

“Naredbe Božanskog zakona čovjek prima i prihvaća posredstvom svoje savjesti. Nju mora vjerno slijediti u svemu svome djelovanju, da dođe do Boga, svoga cilja. Ne smije se dalje siliti da radi protiv svoje savjesti, ali se ne smije ni priječiti da radi po svojoj savjesti osobito u vjerskoj stvari.“²⁶

1. 5. Sud moralne savjesti

Moralna teologija o sudu savjesti progovara u kontekstu moralne savjesti. Čovjek posjeduje dvije razine savjesti. Prva razina je temeljna savjest koja podrazumijeva temeljno moralno načelo: „dobro čini, a zlo izbjegavaj“. Druga razina je moralna savjest, a ona predstavlja konkretizaciju i personalizaciju sveukupnih moralnih čina s obzirom na čovjekovo temeljno opredjeljenje.

Najprikladnija definicija bi bila: „Moralna savjest je osobni sud o moralnosti vlastite radnje koju činitelj ovdje i sada izvršava.“²⁷

U ovoj definiciji moralne savjesti, sadržajni ključni elementi su ²⁸:

- to je praktični sud, budući da se radi o radnji koju čovjek izvršava ovdje i sada;

²³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et Spes*, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: ISTI, Dokumenti, KS, Zagreb, 1970., br. 16.

²⁴ I. FUČEK, *Savjest u nauci Drugog vatikanskog sabora*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. – 3., str. 207.

²⁵ *Isto*, str. 209.

²⁶ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dignitatis humanae*, Deklaracija o vjerskoj slobodi, u: ISTI, Dokumenti, KS, Zagreb, 1970., br. 3.

²⁷ M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, Sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 179.

²⁸ Usp. *Isto*, str. 179.

- to je osobni sud, jer nitko drugi ne donosi taj sud osim samog pojedinca.
- riječ moralnost odnosi se na dopuštenost ili nedopuštenost, dobrotu ili zloću, zakonitost ili nezakonitost radnje. Ovu (subjektivnu) moralnost ne određuje sam činitelj, nego je usvaja, odnosno primjenjuje na konkretni slučaj;
- pojam vlastita radnja se odnosi na ono što subjekt namjerava izvršiti, odnosno propustiti, ili koju je izvršio

Katekizam Katoličke Crkve donosi sljedeću definiciju o sudu savjesti:

”Moralna je savjest sud razuma po kojem ljudska osoba prepoznaje čudorednu kakvoću nekog konkretnog čina što ga kani izvršiti, što ga vrši ili ga je već izvršila. U svemu što govori ili čini čovjek mora vjerno slijediti ono što zna da je ispravno i istinito”.²⁹

S obzirom na čine na koje se odnosi sud savjesti, razlikujemo savjest koja prethodi činu (*conscientia antecedens*) i savjest poslije čina (*conscientia consequens*).³⁰ Iako prema nauci Drugog vatikanskog sabora savjest nazivamo *Božjim glasom*, to ipak ne znači da Bog u svakom doživljaju savjesti jasno diktira što u konkretnom slučaju treba činiti.³¹ Savjest nam nije dana gotova, jednom zauvijek. Kao temeljna sposobnost razlikovanja i podsjećanja da „dobro treba činiti, a zlo izbjegavati“, ostaje nedodirljiva. Nepogrešivom sigurnošću poziva da se spoznaja i htijenje moraju podudarati, odnosno da volja slijedi spoznate vrijednosti: dobre prihvaća, zle otklanja. Što je pak u konkretnom slučaju dobro, a što zlo, i u kojoj mjeri, uvelike ovisi o ispravnom oblikovanju suda savjesti.³² Savjest, kao prirodna sposobnost u ljudskom životu, može biti i krivo formirana. Dakle, iako čovjek u savjesti otkriva Božju volju, njoj su ipak za zabludu otvorena sva vrata.³³

Sud savjesti se može razlikovati prema vrstama savjesti koje ćemo predstaviti u nastavku, ali koje ne mogu biti norma moralnog djelovanja (osim ispravne savjesti i nesavladivo pogrešne savjesti) jer su krivo formirane.

1.5.1. Ispravna savjest

Samo sud istinite, sigurne i ispravne savjesti može biti neposredna norma moralnog djelovanja. To znači da je sadržaj suda do kojeg smo došli logički ispravan,

²⁹ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska Biskupska Konferencija, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 1788.

³⁰ I. TIČAC - A. GUŠIĆ, *Uloga savjesti u etičkom prosuđivanju*, u: *Acta Iadertina* 4 (2007.) 3., str. 9

³¹ Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija (skripta)*, Šibenik, 1995., str.121

³² V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 505.

³³ Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija (skripta)*, Šibenik, 1995., str.121.

slijedi objektivnu istinu i posjeduje moralnu i praktičnu sigurnost. Dakle, u izvornom smislu, *ispravna savjest* postoji onda kada je sadržaj suda do kojeg smo došli putem moralnog znanja ili suda savjesti, logički ispravan.³⁴ Istinita savjest slijedi objektivnu istinu i posve joj se prilagođava.³⁵ Sigurna savjest podrazumijeva moralnu sigurnost u konkretnom djelovanju. Navedeno potvrđuje i Katekizam Katoličke Crkve: „Dobro odgojena savjest ispravna je i istinita. Ona donosi svoje sudove slijedeći razum u skladu s istinskim dobrom koje hoće Stvoriteljeva mudrost.“³⁶

Dakle, čovjekova najveća odgovornost je odgojiti ispravnu savjest. Ipak, u tom procesu on nailazi na dvije karakteristike koje mu otežavaju izgradnju zrele savjesti³⁷:

- *Neznanje* - predstavlja prvog neprijatelja savjesti, te je dužnost onoga tko namjerava odgojiti ispravnu savjest: tražiti istinu. Zdrave ideje stvaraju zdrave savjesti, a zdrave savjesti stvaraju zdravo društvo.
- *Lijenost* – predstavlja drugog neprijatelja savjesti, a podrazumijeva učvršćivanje volje.

1.5.2. Pogrešna savjest

Pogrešna savjest se javlja kada u nekoj određenoj situaciji čovjek donese sigurnu odluku u skladu sa svojom savješću. On je uvjeren da mu se odluka poklapa sa moralnom normom i da je upravo tako morao postupiti. Ipak, nakon naknadnog razmišljanja uvidi da se njegova savjest prevarila, tj. da je bila krivo informirana. Načelno, kriva savjest, za koju pojedinac nije odgovoran, čovjeka jednako moralno obvezuje kao i ona prava. Sveti Toma Akvinski kaže: „Svaka odluka koja ne odgovara savjesti uvijek je zla, pa makar postigla nešto što je u sebi dobro.“³⁸

Ipak, kad govorimo o pogrešnoj savjesti ističemo dva vidika³⁹:

- *savladivo pogrešna savjest* - savjest daje ćudoredno pogrešan sud za djelovanje u sasvim određenom slučaju, a osoba je svjesna toga, barem maglovito, i zna da za to snosi krivnju, jer bi uz malo truda mogla ukloniti

³⁴ M. SRAKIĆ, *Moja je savjest čista*, sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013., str. 208.

³⁵ I. FUČEK, *Savjest i osoba*, Verbum, Split, 2003., str. 197.

³⁶ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska Biskupska Konferencija, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 1783.

³⁷ Usp. M. SRAKIĆ, *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrele osobnost za plodne međuljudske odnose*, Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog simpozija održanog 17. – 18. listopada 2014. godine, Đakovo, Biblioteka Diacovensia, 2014., str. 118. – 119.

³⁸ Usp. Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija (skripta)*, Šibenik, 1995 str. 122. – 123.

³⁹ Usp. V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 507.

neznanje, zabludu. To se događa kad netko zna da njegov moralni nazor u cijelosti nije zdrav, a ne trudi se ispraviti ga ili kada je svjestan da nepažljivo i neodgovorno donosi važne odluke. Djelovati s takvom savješću je moralno neodgovorno.

- *nesavladivo pogrešna savjest* - sud savjesti određeni čin proglašava zlim, premda je on objektivno dobar, i obratno. Osoba s takvom savješću i ne sluti da je u zabludi. Djeluje s punim uvjerenjem i subjektivnom sigurnošću o ispravnosti svojih postupaka (npr. netko razbojniku pokazuje put, misleći da je pošten). Sve dok je u subjektivno sigurnoj, premda objektivno pogrešnoj savjesti, u nesavladivoj zabludi, osoba mora slijediti svoju savjest. Ova vrsta savjesti također je norma moralnog djelovanja.

Suprotna od pogrešne savjesti jest ispravna savjest.⁴⁰

1.5.2.1. *Skrupulozna savjest*

Ovdje se radi o trajno razarajućem, a razumno neopravdanom strahu da je osoba uvrijedila Boga ili počinila neko zlo. Osoba svakodnevno strahuje pred grijehom tamo gdje ga uopće nema, a teškim grijehom smatra ono što bi moglo biti samo laki grijeh.⁴¹ Srž skrupuloznosti je shizoidna podjela osobne savjesti. Na jednoj strani stoji jedan „ja“ pritisnut strahom i tjeskobom, a na drugoj strani neki drugi „ja“ koji se od svega toga brani. Tu se čovjek stalno vrti oko grijeha, do iscrpljenosti nastoji analizirati situacije i svoje reakcije u njima, što znači da takva osoba u svojoj savjesti nije slobodna i da zapravo u normama i vrednotama nikad ne vidi ono pozitivno, već samo zabranu, prekršaj i kaznu. Kod takve osobe se mogu razviti osjećaj manje vrijednosti, trajno samooptuživanje itd. Krajnji učinak može biti i razočaranje u cjelokupni Božji spasenjski plan. Neki od razloga skrupuloznosti su: jednostrani odgoj na vjersko-ćudorednom i spolnom području, histerična potreba za uvažavanjem itd.⁴²

1.5.2.2. *Raspuštena savjest*

Ova varijanta krive savjesti je vrlo proširena. Kod nje je prisutna tupoća vrijednosne savjesti i slaba reakcija situacijske savjesti. Na razvijanje ove vrste savjesti utječu mnogi čimbenici: roditeljski dom, utjecaj mase, masmedija itd. Razlike između

⁴⁰ Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija (skripta)*, Šibenik, 1995., str.123.

⁴¹ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 506.

⁴² Usp. Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija (skripta)*, Šibenik, 1995., str.124. – 125.

dobra i zla se brišu, te čovjek zapravo više ništa ne odlučuje već pušta da ga „voda nosi“. U takvoj situaciji je najčešće potreban neki jaki poticaj izvana, pomoću nekog dubokog prijateljstva, da bi se ovako opustošenu vrijednosnu savjest i umornu situacijsku savjest dovelo u red. Suprotnost raspuštenoj savjesti jest profinjena savjest.⁴³

1.5.2.3. *Nehajna (laksna) savjest*

Ova vrsta savjesti plod je lakomislenosti i neozbiljnosti života. Osoba olako prosuđuje teške stvari kao bezazlene, te se nikad ne suočava sa svom težinom moralne obveze. Uz malo napora mogla bi doći do ispravnog moralnog suda. Posebna vrsta nemarne savjesti jest „farizejska“ savjest: osoba veliku važnost pridaje sitnim stvarima, a ozbiljne zanemaruje.⁴⁴

1.5.2.4. *Savjest u sumnji*

Na temelju savjesti u sumnji (dvoumne savjesti), ne smiju se donositi nikakve odluke. Savjest tu uopće nije prisutna. Tko bi u takvoj savjesti ipak donio neku odluku, počinio bi grijeh kao i onaj tko radi suprotno svojoj savjesti. Suprotno od dvoumne savjesti jest sigurna savjest.⁴⁵

1.5.2.5. *Perpleksna savjest*

Ova vrsta savjesti predstavlja kombinaciju između sumnjive savjesti i pogrešne savjesti. Čovjek se pod njezinim teretom osjeća primoranim donijeti odluku koju nikako ne može odgoditi, a pri tome mu uopće nisu jasne ni vrednote ni norme. Ukoliko čovjek u takvoj situaciji ne može izbjeći odluku, može se odlučiti za ono što smatra manjim zlom. U pravilu takav čovjek ne čini nikakav grijeh, jer je u okolnostima protiv kojih se zapravo bori.⁴⁶

⁴³ Usp. *Isto*, str. 123. – 124.

⁴⁴ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 507.

⁴⁵ Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija (skripta)*, Šibenik, 1995., str. 121.

⁴⁶ *Isto*, str. 125.

2. ODGOJ SAVJESTI

Osobno odrastao i zreo čovjek plod je dugotrajnog i zahtjevnog, nikad potpuno dovršenog odgoja i samoodgoja. Na području savjesti odgoj pretpostavlja ponajprije temeljito i svestrano upoznavanje vlastita značenja, nagona i sklonosti.⁴⁷ Savjest nije datost koja je dana čovjeku gotova i oblikovana. Ona se poput drugih naravnih i nadnaravnih sposobnosti u čovjeku dobiva samo u klici. U djetetu savjest uopće ne funkcionira do određenog stupnja razvoja, te zato upravo njezin razvoj uvelike ovisi o odgoju.⁴⁸

Katekizam Katoličke Crkve kaže:

“Odgaj savjesti je zadatak cijelog života. On od prvih godina uvodi dijete u spoznaju i vršenje nutarnjeg zakona što ga prepoznaje moralnom savješću. Razborit odgoj uči kreposti; predusreće ili liječi od straha, sebičnosti i oholosti, od krivog osjećaja krivnje i od pokreta samodopadnosti koji se rađaju iz slabosti i ljudskih pogrešaka. Odgoj savjesti jamči slobodu i rađa mir u srcu.”⁴⁹

Odgajati savjest znači trajno, planski i metodički učiniti sve da bi se *klica savjesti*, embrio savjesti, što potpunije razvio, da bi savjest mogla s nekom lakoćom i što ispravnije funkcionirati i izvršavati u životu pojedinca svoj specifični zadatak, omogućiti čovjeku što potpunije ostvarenje čudorednog dobra.⁵⁰

Drugi vatikanski sabor u dokumentu *Dignitatis humanae* navodi:

„Kršćani u oblikovanju savjesti treba da brižno paze na svetu i sigurnu nauku Crkve. Po Kristovoj je naime volji Katolička Crkva učiteljica istine, i njezina je zadaća da Istinu, koja je Krist, navješćuje i autentično tumači, a ujedno da i načela moralnog reda, što proistječu iz same ljudske naravi, svojim ugledom objavljuje i potvrđuje.“⁵¹

Dakle, svaki čovjek posjeduje savjest kao zadnje subjektivno mjerilo svojega konkretnoga moralnoga djelovanja. Savjest nije autonomna instanca, nego se tijekom života oblikuje prema normama objektivnoga moralnoga reda, do kojih ljudi različitih kultura dolaze na različite načine. Kršćani oblikuju svoju savjest na temelju Svetoga pisma te učenja crkvenoga Učiteljstva, koje tumači objektivni moralni red. U tom

⁴⁷ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 514.

⁴⁸ Š. ŠIPIĆ, *Savjest i sakrament pokore*, u: *Bogoslovska smotra* 47 (1977.) 2. – 3., str. 283.

⁴⁹ *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska Biskupska Konferencija, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 1784.

⁵⁰ I. KOZELJ, *Odgaj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest*, u: *Obnovljeni život* 27 (1972.) 1., str. 17.

⁵¹ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dignitatis humanae*, Deklaracija o vjerskoj slobodi, u: *ISTI, Dokumenti*, KS, Zagreb, 1970., br. 14.

smislu, savjest je izričaj dostojanstva svakoga čovjeka, a u kršćanskom smislu ona je bitna dimenzija čovjekove "sličnosti s Bogom".⁵²

2. 1. Važnost savjesti i njena odgoja

Savjest ima veliku ulogu u moralnom životu čovjeka. Svjedoci smo da se iznova promišlja o naravi i ulozi savjesti te njenom odgoju. Uzrok tomu je novo shvaćanje što ga današnji čovjek ima o samome sebi. Današnji je čovjek mnogo svjesniji svog osobnog dostojanstva, svoje mogućnosti slobodnog odlučivanja, svoje zrelosti i odraslosti. Također, savjest je danas izložena teškim iskušenjima. Svjedoci smo raspada obiteljske i društvene sredine, demokratizacije društva, doživljavamo relativiziranje moralnih vrednota i normi. Savjest i njen odgoj često opterećuju krivo shvaćena trpeljivost i neutralnost u kojima više ne postoje jasne i za sve važeće norme. Navedene postavke upućuju na važnost savjesti i na potrebu njena odgoja. Čovjek je primio od Boga na dar klicu savjesti kao bitnu sastavnicu svoje osobe, te ju treba usavršavati kao i druge ljudske sposobnosti. Sa sazrijevanjem ljudske osobe sazrijeva i savjest, i obrnuto. Sve što pogoduje rastu i sazrijevanju osobe u njenoj duhovnoj samostalnosti, etičkoj spoznaji i u njenoj slobodi – učvršćuje i unapređuje savjest.

Čovjek nije autonomno biće, te odgoj savjesti ne može značiti samo razvoj njegove nutarnje sposobnosti, nego je istodobno sučeljavanje s objektivnom moralnom normom. Odgoj savjesti podrazumijeva trajno čovjekovo nastojanje da uskladi svoju savjest s Božjom voljom. U tom smislu treba imati u vidu da se to usklađivanje može provesti samo nutarnjim uvidom i slobodnom odlukom. Čovjeku se ne mogu izvana nametnuti norme i zakoni, te tako *oblikovati* njegovu savjest. Odgoj savjesti predstavlja poziv osobi da se, već prema vlastitoj moći, prepusti objektivnoj normi i da je prizna mjerilom moralnog djelovanja.⁵³

2. 2. Sredstva u odgoju kršćanske savjesti

Mnoga sredstva pomažu u ispravnom odgoju kršćanske savjesti. U nastavku ćemo se osvrnuti na nezamjenjivu odgojnu ulogu obitelji, te na tri tradicionalna sredstva

⁵²[https://bitno.net/vijesti/hrvatska/savjest-cuvar-covjekovog-dostojanstva-i-slobode-izjava-o-savjesti/\(stranica_konzultirana_09.08.2019.\)](https://bitno.net/vijesti/hrvatska/savjest-cuvar-covjekovog-dostojanstva-i-slobode-izjava-o-savjesti/(stranica_konzultirana_09.08.2019.))

⁵³ Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgoj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 7. – 10.

teološko – moralne naravi: duhovno vodstvo, ispit savjesti i sakrament pokore, stavljajući poseban naglasak na posljednji.

2.2.1. Obitelj

Čovjek postaje čovjek po drugima i s drugima, što se posebno očituje u životu djeteta, kod kojeg odlučnu ulogu imaju roditelji i obitelj u cjelini.⁵⁴ Ona je stanica cjelokupnog društva koju čine muškarac i žena te njihova djeca. Djeca se rađaju u obitelji, gdje majka i otac brinu o njihovim potrebama. Obitelji pripada pravo i dužnost odgoja djece. Prva pravila, navike, obveze pojedinac stječe u obitelji. Ona je pozvana izgrađivati cjelokupnu osobu.⁵⁵

U tom smislu možemo navesti Deklaraciju *Gravissimum educationis* - o kršćanskom odgoju, koja kaže:

„Budući da roditelji daju djeci život, oni imaju vrlo tešku obavezu da ih odgajaju, i zato ih treba priznati kao prve i povlaštene odgojitelje svoje djece. Odgojna uloga roditelja je takve važnosti, da se teško može čim drugim zamijeniti. Na njima je da stvore takav obiteljski ambijent- prožet ljubavlju i odanošću prema Bogu i ljudima – koji će pogodovati punom osobom i društvenom razvoju djece. Obitelj je stoga prva škola onih društvenih kreposti koje su potrebne svakom društvu.“⁵⁶

Roditelji su dakle prvi učitelji vjere za svoju djecu, te autoritet koji utječe na pojedinca i njegovu savjest. Savjest djeteta je embrionalna, krhka, obilježena „realizmom“ i „objektivizmom“, a dječje vladanje „heterogeno“ i oslanja se na vodstvo drugih.⁵⁷ Zato je za ispravan odgoj savjesti u djeteta od velike je važnosti ozračje u kojem se ono razvija. Dakle, sve što pogoduje razvoju i rastu dječje osobe od velike je važnosti i za odgoj savjesti. U tom smislu možemo istaknuti zaštićenost djeteta u toploj, dubokoj i osobnoj ljubavi roditelja i obitelji. Ljubav je životni prostor cijelog ljudskog života i nenadomjestiv preduvjet pravog moralnog života. Djetetova savjest može se ispravno razvijati tek ako iskusi ljubav, jer po njoj doživljava da je prihvaćeno i da je dobro došlo. Tako postupno razvija zdravo samopouzdanje i doživljava radost čineći dobro. U ljubavi dijete uranja u svijet istinske ljudske slobode i odgovornosti te

⁵⁴ M. SRAKIĆ, *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Đakovo, 2014., str. 114.

⁵⁵ A. BEGIĆ, M. GOLEK, *Savjest i autoritet. Međuovisnost u moralnom odgoju pojedinca*, u: Služba Božja, 57 (2017.) 1., str. 53.

⁵⁶ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gravissimum educationis, Deklaracija o kršćanskom odgoju*, u: ISTI, *Dokumenti, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1970., br. 3.

⁵⁷ M. SRAKIĆ, *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Đakovo, 2014., str. 114.

istodobno doživljava i svoju vezanost na ono što je dobro i vrijedno. Ljubav u djetetu budi osobne i etičke energije za ostvarivanje dobra spontano i prirodno i prije nego što počne refleksivno razmišljati. Također, odgoj savjesti u djeteta treba ostvarivati polazeći od dobra i usmjeravanjem na dobro. U njegovim očima dobro treba zasjati kao nešto privlačno i lijepo, tako da osjeti radost kad ga čini. Opomene da se čuva zla, te zabrane da ga ne čini, trebaju se predočiti kao upućivanje na dobro. Djetetu treba prikazati dobro koje treba činiti, tako što će mu se ukazati na vrednotu koju treba ostvariti.⁵⁸ Ako roditelji naglašavaju samo ono „grešno“, dijete će ih poslušati iz straha od kazne. Također, dijete može dobiti dojam da je nešto zabranjeno samo zato što se to starijima ne sviđa, a zapravo se radi o tome da roditelji ne znaju opravdati neku zabranu. Dakle, način reagiranja roditelja priprema tlo za stvaranje ispravnog suda savjesti. Savjest treba odgajati polazeći od dobra, kako bi onda ona došla k dobru.⁵⁹ Iz svega navedenog, možemo uočiti da je obiteljsko okruženje važno sredstvo odgoja savjesti, te da roditeljski autoritet treba imati zrelu savjest, kako bi ispravno utjecao na oblikovanje njemu povjerene savjesti.

2.2.2. Duhovno vodstvo

Privilegirana forma odgoja savjesti, osobito u periodu sazrijevanja osobe, jest duhovno vodstvo. Svjedoci smo da u naše vrijeme duhovno vodstvo proživljava krizu jer se manje osjeća potreba za njim. Današnji čovjek vjeruje da može sam, bez ičije pomoći, usmjeriti svoje djelovanje i življenje. Čovjek treba biti potpuno odgovoran za svoje čine, a to podrazumijeva osobnu zrelost, koje zapravo nema ako se ne otvorimo drugima. Određena zajednica i zajednički odgoj vrlo su nužni i korisni, ali u pojedinim životnim situacijama, individualno duhovno vodstvo je od neprocjenjive važnosti i potrebe. Važno je naglasiti da duhovni vođa nije poglavar kojemu čovjek treba biti poslušan i podložen. On je samo savjetnik koji pomaže čovjeku da lakše prihvati moralne zahtjeve i Božju volju u određenim okolnostima svojega života. Zahvaljujući njemu, kršćanin objektivnije upoznaje Božju volju naspram sebe, upoznaje sebe dublje i autentičnije. Duhovni vođa mora uvijek poštivati osobnost čovjeka kojemu je potreban, kojega vodi. On samo daje savjete, te ga ništa ne smije iznenaditi. U suprotnome može

⁵⁸ Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgoj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 24. – 26.

⁵⁹ M. SRAKIĆ, *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Đakovo, 2014., str. 114.

se dogoditi da umjesto moralne zrelosti postigne protuodgoj koji pospješuje nezrelost i neodgovornost. Iako svećenik nije isključivi vođa i savjetnik, ipak zbog svoje milosne i teološke spreme za tu službu je najpogodniji.⁶⁰

2.2.3. Ispit savjesti

Ispit savjesti je vrlo koristan ako nam pomaže u uspostavi dijaloga sa Bogom preko moralnih zahtjeva u našem životu. Bog nas zove, a mi mu odgovaramo. Ispit savjesti je zapravo susret s Bogom kada se iz najveće dubine našega srca pitamo: „Gospodine, što želiš da učinim? Što sam učinio protiv Tvojih planova sa mnom?“ Često je plod ispita savjesti određeno duševno uznemirenje. Mnogi žive nerealno i varaju sami sebe, iako svoju savjest ispituju svaki dan. Drugi opet padaju u moralni i duhovni pesimizam. Kako bi ispit savjesti bio dobar i plodonosan, on treba biti teocentrično i kristocentrično usmjeren. U ispitu savjesti trebamo više promatrati Boga i njegovo milosrđe prema nama, te naš odgovor na Božji poziv, nego li nas same i naše grijeh. Da bi ispit savjesti bio autentičan i duhovno koristan, potrebno je prije svega upoznati i respektirati apsolutne moralne zahtjeve koji vrijede uvijek i svugdje. U tom smislu možemo navesti ljubav prema Bogu i prema bližnjima. Ovakvi i slični moralni imperativi predstavljaju temelj na kojem su izgrađeni svi drugi zahtjevi, te imaju svoju vrijednost upravo zbog povezanosti sa ovim temeljnim zahtjevima kršćanskog života.

Mnogi danas, a osobito mladi, ispituju savjest u obliku revizije života, kako bi ispitu savjesti dali jednu socijalnu dimenziju. Glavna struktura te metode se ogleda u zajedničkom uočavanju, prosuđivanju i djelovanju. Sagledavaju se zajedno život i ponašanje, prosuđuje se što bi se trebalo unaprijed učiniti i određuju se polja i načini djelovanja. Ovakva revizija života se smatra vrlo korisnom i preporuča se činiti gdje god je to moguće.⁶¹

2.2.4. Sakrament pokore

Sakrament pokore, kao sredstvo odgoja savjesti, bi trebao doprinijeti u borbi protiv zla te u zalaganju na putu prema punini kršćanskog života.⁶² Da bi sakrament pokore bio plodonosan za odgoj savjesti, važno je dosljedno ga živjeti te ispravno shvaćati. Ispovijed je prvenstveno susret s milosrdnim Kristom koji nas obasipa svojom

⁶⁰ Usp. P. ŠOLIC, *Odgoj kršćanske savjesti*, u: Crkva u svijetu 17 (1982.) 3., str. 218.

⁶¹ Usp. *Isto*, str. 217.

⁶² Š. ŠIPIĆ, *Savjest i sakrament pokore*, u: Bogoslovska smotra 47 (1977.) 2 - 3, str. 283.

ljubavju i milošću da bismo rasli u kršćanskom životu i svetosti. On je prvotno pogled na našu budućnost, a tek onda na našu prošlost. Sakrament ispovijedi pomaže kršćaninu da se što bolje suobliči uskrsnom i proslavljenom Kristu, te da neprestano razvija milost krštenja. Ovako shvaćena ispovijed mnogo je privlačnija i plodonosnija, te jedino tako shvaćena ispovijed predstavlja dobro sredstvo za odgoj savjesti.

Sakrament ispovijedi omogućuje čovjeku da se pred Bogom pravo spozna. Prije nego kaže svoje grijeh, pokornik mora sići u svoju nutrinu, dobro upoznati svoje grijeh, ali i Božju ljubav i milosrđe. Opraštanjem upoznaje svoje dostojanstvo i mogućnosti boljeg života. Sve navedeno pročišćuje čovjekovu savjest i pomaže da raste i odgaja se u ispravnu, slobodnu i odgovornu osobu. Grijeh u čovjeka unosi nemir, grižnju i tjeskobu; a sakrament pomirenja to briše vraćajući duši mir i polet. Savjest postaje sposobno zdravo djelovati. Ispovijed je tako naviještanje da je čovjek spašen, da ga Bog voli. To je sve od neprocjenjive važnosti za pravilan odgoj savjesti.⁶³ U nastavku ćemo se upoznati sa nekim važnim elementima sakramenta pokore.

2.2.4.1. Sakrament pokore ne djeluje automatski

Sakrament pokore ne donosi automatski dobre plodove svakom pojedincu i ne odgaja savjest bezuvjetno. Mnogi su danas duboko razočarani neplodnošću ispovijedi, jer nisu doživjeli čudoredni popravak po sakramentalnoj milosti koju ispovijed daje. Ovo se također odnosi i na neke koji su obavljali „ispovijed iz pobožnosti“. Kod mnogih sakrament ispovijedi nije urodio željenim plodovima ni s obzirom na odgoj savjesti. Mnogi se od djetinjstva često ispovijedaju, ali im je ipak savjest ostala infantilna ili pak skrupulozna. Razlog tomu može biti što se shema ispovijedanja odraslih primjenjivala i na djecu. Trebalo bi drugačije pristupati sakramentu pokore da bi on urodio dobrim plodovima te da bi mogao odgajati savjest. Za to je potreban odgoj za sakrament pokore.⁶⁴

⁶³Usp. P. ŠOLIĆ, *Odgoj kršćanske savjesti*, u: Crkva u svijetu 17 (1982.) 3., str. 218. – 219.

⁶⁴Usp. Š. ŠIPIĆ, *Savjest i sakrament pokore*, u: Bogoslovska smotra 47 (1977.) 2. – 3., str. 284. – 285.

2.2.4.2. *Potreba odgoja za sakrament pokore*

Red pokore, nabrajajući dobre plodove česte ispovijedi, naglašava: „A da bi ovaj spasonosni sakrament u Kristovim vjernicima izvršio svoju djelotvornost, neophodno je da pusti korijenje u sav njihov život te ih potiče da sve revnije služe Bogu i braći.“⁶⁵

Sakrament pokore ne bi trebalo shvaćati u prvom redu kao sredstvo čišćenja od grijeha. U prvi plan treba doći njegova pozitivna funkcija, a to je sredstvo „rasta u Duhu“. Težište shvaćanja sakramenta pokore treba biti usmjereno na budućnost, kao pomoć za budući kršćanski život. Posebno treba naglasiti da se sakrament pokore mora promatrati u povezanosti sa sakramentom krštenja, jer je kršćanin po krštenju uključen u Kristov pashalni misterij. Za ovakvo shvaćanje sakramenta pokore potreban je odgoj, koji treba početi vrlo rano i trajati sve do pune izgrađenosti ljudske i kršćanske osobnosti. Taj odgoj treba biti u skladu sa tri stadija razvoja savjesti, a to su: infantilni, juvenilni i adolescentni. Pokornička slavlja mogu biti od velike koristi za ispravno shvaćanje i vrednovanje sakramenta pokore. Odgoj za ovaj sakrament također stavlja naglasak na kerigmatsku i terapeutsku ulogu. Dakle, odgoj za sakrament pokore stavlja naglasak na pravilno shvaćanje tog sakramenta u kršćanskom životu i angažiranje pokornika u priznanju grijeha i donošenju iskrene odluke za bolji kršćanski život. Jedino tako sakrament pokore može donijeti plodove i biti odgojno sredstvo savjesti.⁶⁶

2.2.4.3. *Specifična uloga sakramenta pokore u odgoju savjesti*

Odgoj savjesti po sakramentu pokore i odgoj za sakrament pokore uključuju jedno drugo. Vjernik se treba truditi što bolje vrednovati sakrament pokore i prakticirati ga, kako bi po njemu mogao odgajati savjest.

Sakrament pokore ima specifične uloge u odgoju savjesti, a to su⁶⁷:

- *Spoznaja samoga sebe.* Vjernik se uz pomoć sakramenta pokore pravo spoznaje pred Bogom. U savjesti se susreće s Bogom i u Božjem svjetlu spoznaje samoga sebe, zloću svojih grijeha i svoje vlastito stanje. Istinskim obraćenjem i odrješenjem grijeha, vjernik ulazi u stanje milosti, spoznavajući

⁶⁵ RIMSKI OBREDNIK obnovljen prema odluci svetog ekumenskog Sabora II. vatikanskog, a proglašen vlašću pape Pavla VI., *Red pokore*, odobren od Biskupske konferencije u Zagrebu i potvrđen od Sv. zbora za bogoštovlje, izdala je na hrvatskom jeziku KS, Zagreb, 1975., br. 7b.

⁶⁶ Usp. Š. ŠIPIĆ, *Savjest i sakrament pokore*, u: Bogoslovska smotra 47 (1977.) 2. - 3., str. 285. – 286.

⁶⁷ Usp. *Isto*, 286. – 288.

svoj uzvišeni poziv u Kristu i važnost božanskog života u sebi. Na taj način, sakrament ispovijedi prosvjetljuje savjest doprinoseći njenoj ispravnosti i slobodi od robovanja grijehu.

- *Oslobođenje od straha i očaja.* Grijeh uznemiruje savjest i dovodi do očaja. Sakrament pokore u dušu grešnika vraća mir, kao plod oprosta od grijeha. Taj mir u savjesti je nužan preduvjet za njeno pravilno funkcioniranje. Dakle, sakrament pokore shvaćamo ne kao sudište, nego kao radosnu vijest i oproštenje grijeha.
- *Kristov sud u nama.* Savjest je Božji glas, te Božje sudište u nama. Krist je pravedan sudac. U sakramentu pokore ostvaruje se sud Kristova križa, ali anticipira posljednji sud kad će Krist suditi živima i mrtvima. Taj Kristov sud u sakramentu ispovijedi uključuje ispovjednika i penitenta: ispovjednika, jer po njemu Krist izriče svoj sud; a penitenta jer on sudi kao što i Krist sudi.
- *Potpora na životnom putu.* Čovjeku je osim svjetla razuma potrebna i snaga volje, kako bi se odrekao grijeha i opredijelio za dobro. Sakrament pokore ima terapijski karakter, te pomaže penitentnu na tom putu. Sakrament ispovijedi pruža pomoć na putu kršćanskog života jedino uz dva uvjeta: ako je pokornik otvoren prema Bogu (ima želju za popravkom) i ako stoji na raspolaganju karizmatički nadaren voditelj duša. Djelovanje sakramenta pokore mnogo ovisi o ispovjedniku, kojega pokornik shvaća kao onoga koji ulazi u njegovu osobnu bijedu i koji ga razumije. Na taj način se u pokorniku javlja povjerenje prema sakramentu pokore.

2.3. Razvojni slojevi odgoja savjesti

Na temelju pojma savjesti, možemo razlikovati sljedeće razvojne slojeve odgoja savjesti: razvitak osobne klice savjesti, priopćavanje moralnog znanja, uvježbavanje prosuđivanja i učvršćivanje odluke savjesti.

2.3.1. Razvitak osobne klice savjesti

Čovjek je usmjeren prema dobru kao stvorenje obdareno osobnom savješću. On osjeća obvezu da dobro čini, a zlo izbjegava.⁶⁸ U ovom razvojnom stupnju odgoj savjesti podrazumijeva učvršćivanje čovjekove ljubavi prema dobru, u sve većem

⁶⁸A. ŠUŠTAR, *Odgov savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 10.

usmjerenju prema dobru, u poticanju da ga traži i želi. Ovakvim usmjerenjem prema dobru postiže se sve čvršće nutarnje jedinstvo osobe. Upravo to prihvaćanje dobra i težnja prema dobru čine čovjeka jakim. Vjera daje novi naglasak tom usmjerenju prema dobru, tom razvoju klice savjesti prema dobru. Osobni Bog je apsolutno dobro, te stoga usmjeriti se prema dobru, znači usmjeriti se k Bogu. Dakle, tražiti i željeti dobro, znači tražiti i željeti Boga. Stoga je odgoj savjesti, promatran očima vjere, hod prema Bogu, temeljna otvorenost i spremnost za Boga. Iz ovoga možemo zaključiti da odgoj savjesti ide rame uz rame sa vjerskim odgojem.⁶⁹ Važno je naglasiti da razvitak klice savjesti ovisi o tome jesu li okolnosti za njen razvoj povoljne ili ne.⁷⁰

2.3.2. Priopćavanje moralnog znanja

Čovjeku treba pokazati i reći što je konkretno dobro, na temelju kojih normi se ono procjenjuje, u kojim ga oblicima treba ostvariti. Odnosno, čovjeku treba predočiti subjektivno usvojivu ljestvicu vrednota koja je mjerilo moralne odluke. Prema ovome, odgoj savjesti se sastoji u sučeljavanju pojedinca s općevažćim poretom vrednota. Savjest i objektivna norma se međusobno nadopunjuju. Kao što etički zakon ne bi imao nikakva smisla da nema savjesti, tako bi i savjest bez etičkog zakona bila bez sadržaja i usmjerenja.

U susretu s normom, savjest je istodobno mjerilo za konkretnu obvezatnost norme. Norma obvezuje samo u onoj mjeri u kojoj je savjest kao takvu shvati. Nemoguće je čovjeku nametnuti obvezu pored, iznad ili izvan savjesti. Jedini put da se čovjek obvezuje na moralno djelovanje je pozivanje na savjest. Stoga, odgoj savjesti predstavlja poziv upućen čovjeku da se u svojoj savjesti sučeli s normom, prema dobi, etičkoj volji i inteligenciji. Čovjekov odgovor na spoznaju objektivne norme predstavlja njegov osobni čin. Zato nema pravog odgoja savjesti koji bi se postigao izvana, npr. djelovanjem roditelja, odgajatelja, predstavnika Crkve. Odgoj savjesti se može ostvariti jedino u suradnji s onim kojega se tiče. Prije nego čovjek upozna pojedine norme u određenim formulacijama kao zakon, naredbu i zabranu, on mora pokazati temeljnu spremnost da uopće želi biti poučen, da pita, da traži i prihvati odgovor. Početak odgoja savjesti sastoji se u buđenju kreposti *poučljivosti* prema Bogu koji nam govori u Kristu i u njegovoj Crkvi. Ako čovjeku nedostaje temeljna spremnost poslušati Boga, nema

⁶⁹ Usp. *Isto*, str. 10. – 11.

⁷⁰ Usp. I. KOZELJ, *Odgoj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest*, u: *Obnovljeni život* 27 (1972.) 1., str. 16.

nikakva smisla htjeti ga poučiti u pojedinim zakonima. Stoga, odgajati savjest znači voditi čovjeka prema tome da uvijek i svugdje traži volju Božju, da je prihvati kao normu svojeg djelovanja gdje god i kad god mu se ona očituje.⁷¹

Prije nego što čovjek upozna pojedine odredbe naravnog i pozitivnog zakona, važno je da zna da su sve pojedine norme ujedinjene u osobi Isusa Krista. Upravo je osoba Isusa Krista prava moralna norma. On je put, istina i život. Moralni život je osobno nasljedovanje Krista, jedinstvo s Kristom po istom božanskom životu, punom životnom zajedništvu u milosti i sakramentima. Sav moralni život dobiva svoje jedinstvo, savršenstvo i središte u ljubavi. Živjeti kršćanski znači ljubiti odgovarajući na ljubav Božju, nastavljajući njegovu ljubav koju je u naša srca ulio Duh Sveti, i to u dvostrukom pravcu ljubavi prema Bogu i prema bližnjemu. Čovjek koji je svjestan Apostolove tvrdnje u poslanici Rimljanima da je „ljubav ispunjenje zakona“ (*Rim* 13, 10), više će za svoju savjest nalaziti nutarnje jedinstvo moralnog života. Za odgoj savjesti je važno znati u čemu se sastoji korijen svakog moralnog djelovanja, koji treba vidjeti u nutarnjem stavu, srcu i u nakani. Odgoj savjesti mora čovjeka voditi u osobno ostvarivanje moralnog čina, te ga oslobađati od izvanjskosti i od legalizma. Odgoj savjesti mora probuditi smisao za hijerarhiju vrednota i poredaka i za raznolikost propisa. Nisu sve norme i Božje zapovijedi jednako važne i jednako vrijedne. Hijerarhija Dekaloga je utemeljena iznutra. Često se događa da se neki prekršaji protiv lijepog vladanja, javnog mnijenja ili protiv društvenih uredbi s etičkog stajališta strože sude nego li povreda na moralnom području. Stoga odgoj savjesti mora ispraviti ovakva iskrivljena vrednovanja.⁷²

2.3.3. Uvježbavanje prosuđivanja

U konkretnoj odluci savjesti, moralno znanje, djelovanje savjesti i savjest kao sposobnost postižu svoj smisao. Osobna odluka što ju savjest donosi u konkretnoj situaciji je aktualna savjest. U tom smislu odgajanje savjesti podrazumijeva pripremanje osobne odluke savjesti, koja je jedinstvena i neponovljiva. Ispravna, prava, sigurna i istinska odluka savjesti jest čas ispita svega odgoja savjesti. Prema tome, odgoj savjesti mora biti uvježbavanje čovjeka da donosi odluku savjesti, i to u trostrukom smislu. Ispravna osobna odluka savjesti nameće čovjeku velike zahtjeve. On mora biti kadar

⁷¹ Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgov savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 11. – 12.

⁷² Usp. *Isto*, str. 11. – 14.

ispravno prosuditi konkretnu situaciju u svjetlu etičkih normi, odnosno odazvati se u svojoj pojedinačnoj posebnosti osobnom Božjem pozivu. Taj je poziv određen objektivnim poretком, konkretnom situacijom i subjektivnom etičkom procjenom. Odluka savjesti mora biti čin potpune osobe, razmjieran situaciji i istinski moralan. Tu potpuno osobnu istinu, razmjernu situaciji, treba uvježbavati.

Odgoj savjesti podrazumijeva sav čovjekov angažman. On treba jasno spoznati situaciju i odluku s njenim posljedicama, odmjeriti razloge za i protiv, osobno i slobodno se odlučiti, te na sebe preuzeti potpunu odgovornost za donesenu odluku. U odgoju savjesti, drugoga treba podupirati savjetom i pomoću, a ne odlučivati umjesto njega, te mu tako oduzeti odluku savjesti. Osobnoj odluci savjesti su istovremeno potrebni hrabrost i poniznost, jer ona znači osobno zalaganje. Stav hrabrosti i poniznosti druga je krepost koju treba uvježbavati u odgoju savjesti. Hrabrost je najprije potrebna kao odvažnost, jer je često mnogo toga nepregledno, uspjeh nesiguran, nutarnje veze premalo jednoznačne. Zatim je potrebna hrabrost kao srčanost, a ona se sastoji u spremnom prihvaćanju ozbiljna zalaganja i napora, u podnošenju truda i teškoća. Moralni život nije lak. Zato je za odgoj savjesti bitan odgoj za muževnu hrabrost, često u obliku strpljivosti. Taj stav treba spojiti sa poniznošću. Čovjek mora ponizno priznati granice svoje slobode, spoznaje i moralne sposobnosti. Možemo spomenuti i treći čimbenik, a to je vježba u razboritosti. Razboritost je jedna od stožernih kreposti te predstavlja temelj svakog ljudskog djelovanja, stoga istinska i prava odluka savjesti mora biti razborita. Odluka savjesti mora biti i mudrost iz vjere, kako bi čovjeku pomogla donositi ispravne sudove pred licem živoga Boga. Iz toga proizlazi da se razboritost ne može steći samo razmišljanjem i vježbom, nego ju je potrebno izmoliti od Duha mudrosti. Ta svijest i ti čini pripadaju bitno odgoju savjesti.⁷³

2.3.4. Učvršćivanje odluke savjesti

U današnje vrijeme mnogi su ljudi nesigurni u svojim odlukama savjesti. Nesigurni su u ispravnost odluke, sigurnost norme, prosudbu činjeničnog stanja, isključenost dvojbe isl. Sva navedena nesigurnost ovisi o općem psihičkom stanju današnjeg čovjeka, te o mnogim psihološkim tumačenjima i analizama savjesti dubinske psihologije. Stoga odgoj savjesti mora pomoći na tom području. Za čvrstoću odluke

⁷³Usp. *Isto*, str. 19. – 21.

savjesti potrebno je ponajprije uvjerenje da postoji siguran objektivni moralni red. U samom čovjeku treba jačati zdravo povjerenje u vlastite sposobnosti, a to se može produbiti pouzdanjem u Božju pomoć. Kad čovjek pošteno traži volju Božju i u konkretnom slučaju hoće slijediti njegov poziv, smije pretpostaviti da ga Bog neće ostaviti u mraku i u potpunoj nejasnoći i u vječnoj dvojbi što mu je činiti. Prema tome, u odgoju savjesti mora se uvijek voditi računa o širem okviru općeg temeljnog stava povjerenja. Također treba paziti na to koji stupanj sigurnosti u iznošenju moralnog suda čovjek uopće može imati. Treba se zadovoljiti moralnom sigurnošću koja katkad ustvari izgleda samo kao vrlo velika vjerojatnost. Prema važnosti odluke, treba nastojati doseći veću ili manju moralnu sigurnost. Naravno, čovjek mora biti spreman upotrijebiti sva sredstva i krenuti svim putovima koji ga oslobađaju dvojbe i vode prema sigurnosti. To znači da se mora raspitati, razmišljati, primijeniti razna načela na tom području, te moliti Boga za rasvjetljenje. Ovdje je potrebno naglasiti i važnost dijaloga sa drugima, kako savjest ne bi upala u opasnost da krene krivim putem ili ne nađe izlaza iz dvojbe. Svakako taj dijalog treba imati i svoje granice, jer kad bi netko htio pitati svakog čovjeka za savjet, ne bi uslijed različitih moralnih uvjerenja došao ni do kakve odluke. Također, posve je razumljivo da u mnoštvu suprotnih stavova, crkveno učiteljstvo i vjerski osjećaj Crkve imaju posebno značenje za kršćanina koji doista vjeruje. Možemo zaključiti da čovjeka treba neprestano upozoravati na dužnost odgajanja svoje savjesti, brinući se uvijek za to da bude istinita, iskrena i budna.⁷⁴

2. 4. Odgoj savjesti u različitim životnim razdobljima

Moralni razvoj i dozrijevanje savjesti ovisi o dobi, spoznajnom i voljno-osjećajnom razvoju osobe.⁷⁵ Nenadoknativ bi bio promašaj kad bi se u odgoju savjesti zanemarila značajna komponenta evolutivne dinamike ljudske osobe u cjelini, a savjesti posebno. Pojedina životna razdoblja imaju svoje zakone i mogućnosti po kojima prihvaćaju, odnosno odbijaju, ono što im se u odgoju nudi.⁷⁶ Sigurno postoje razlike između savjesti desetogodišnjaka i četrdesetogodišnjaka, što nas upućuje na to da je savjest razvojna i dinamička stvarnost. Proces rasta, razvoja i odgoja ne događa se sam od sebe. Kao i razvoj ostalih izrazito ljudskih vrlina, zahtijeva brižnu i sustavnu njegu.

⁷⁴Usp. *Isto*, str. 21. – 23.

⁷⁵V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 510.

⁷⁶M. SRAKIĆ, *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Đakovo, 2014., str. 113.

U pothvatu odgoja savjesti mogu se zbog mnogo čega dogoditi zastranjenja spoznajne i voljne naravi. Od različitih raspodjela stupnjeva dozrijevanja, navedimo tek dva temeljna stanja savjesti: *savjest – moraš* i *savjest – treba*.

Savjest - moraš označava stanje savjesti razvojnog doba djetinjstva. Zapovijedi, zabrane i ograničenja popraćena su prijetnjama i kaznama roditelja i odgojitelja. To je stanje heteronomne savjesti (heteros = drugi), tj. kada savjest u svojem odlučivanju ne postupa na temelju svojih, već tuđih motiva. Savjest zapravo ne donosi svoj sud, nego preuzima tuđi. Ishod je neosobno i površno djelovanje, dječja ponašanja i prinudne predstave.

Savjest – treba završni je stupanj i cilj odgoja savjesti. Zadaća odgoja pospješuje prijelaz od duhovnog svijeta *moraš — ne smiješ*, do onoga slobodnog odlučivanja u ljubavi; od bezazlenog prihvaćanja tuđih vrijednosti do stvaranja vlastita sustava vrijednosti u svojoj nutrini. Taj proces interiorizacije i personalizacije mijenja adresu odgovornosti. To više nije nešto izvan djeteta, mladog čovjeka. To je sada u njemu, njemu vlastito, njegova savjest.⁷⁷

U ovom poglavlju ćemo predstaviti važne elemente odgoja savjesti kod djece, mladih i bračnih partnera.

2.4.1. Odgoj savjesti kod djece

Pod utjecajem racionalizma često se držalo da odgoj savjesti u djeteta treba početi tek kad ono stekne moć rasuđivanja, odnosno kad postane kadro razlikovati dobro od zla. Savjest se odgajala polazeći od zabrane, od granica nedopuštenoga. Posljednjih godina velika pažnja posvećuje se odgoju savjesti u djece, te se nastoji što više istražiti osebnost dječje savjesti.⁷⁸

Rosa Thompson sa Sveučilišta u Kaliforniji istraživala je kako kod četverogodišnje djece različiti komunikacijski stilovi majke djeluju na poštivanje pravila i savjest njihove djece. Ako majke nisu škrtarile u brižljivim sudovima, npr. „To je bilo vrlo lijepo od tebe i baš mi se svidjelo“, onda su djeca bila puno spremnija držati se pravila neke igre. Ako bi povrijedila pravila pokazivala bi veće žaljenje, odnosno grižnju savjesti, nego kada se na njih vikalo.

⁷⁷ Usp. V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 510. – 511.

⁷⁸ Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgoj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 24.

Dakle, za oblikovanje savjesti u katoličkoj religijskoj pedagogiji jako je važan način u kakvom smo odnosu sa djecom. Za osjetljivost savjesti je poticajno da djeca iskuse kako su cijenjena i poštovana.⁷⁹ Dijete još nije sposobno za istinsku motivaciju kao odrastao čovjek, stoga iznošenje motiva treba biti prožeto osjećajima te konkretnije u vidljivu obliku. Afektivni život je u djece presudan za cijeli njihov moralni život, te ga zato treba hraniti. Oblikovanje motiva i usmjeravanje afektivnog života podrazumijeva i osjećaj za čvrst i siguran moralni poredak. Dijete nikad ne smije steći dojam da se radi o samovolji, nestalnosti i hirovitosti. Taj objektivni etički poredak koji se temelji na Božjoj volji te obvezuje i odrasle i djecu, mora buditi sigurnost i pouzdanje. Zato dijete treba osposobljavati da prihvati unutarnju istinu i dobrotu etičkog poretka u njegovoj cjelovitosti. Pri tome je važno da roditelji i odgajatelji neprestano razmišljaju kakav se autoritet priznaje kao zdrav potporanj.

Odgoj savjesti u djece mora biti izričito religiozan. Roditelji i odgajatelji moraju djetetu iznositi volju Božju, nasljedovanje Krista, život i rast u milosti te našu povezanost s Bogom. Posebno možemo istaknuti osobno nasljedovanje Krista koje uvelike obogaćuje i snažno produbljuje odgoj savjesti. Pri tome treba voditi računa o dvije stvari. Prvo, djetetu treba udahnuti ispravnu i istinitu sliku o Bogu. Bog savjesti ne smije biti toliko Bog koji kontrolira učinjeno zlo, bilježi svaki prekršaj.⁸⁰ Roditelji ne smiju prikazivati Boga kao vrhovnog čuvara reda, superpolicajca ili faraona. Bog savjesti ne smije biti strogi Bog koji nadgleda samo ono što je zlo, te u tančine bilježi svaki prekršaj.⁸¹ Dakle, On mora biti dobri Bog, koji u svojoj očinskoj ljubavi intimno pozna čovjeka i kojega pokreću najbolje nakane prema čovjeku. Ta ispravna slika Boga ima važnu ulogu u odgoju savjesti djeteta. Drugo, Bog se ne smije prizivati zbog svake sitnice, jer takav Bog bi se ubrzo mogao uzeti kao majušan i djetinjast, te se više ne bi shvaćao ozbiljno. O djetetovoj dobi ovisi kakav će oblik poprimiti odgoj savjesti. Na početku će prevladavati vježba u izvršavanju moralno dobrih djela, shvaćenih kao ispravan oblik života, iako dijete još nije sposobno to izravno shvatiti. To će vježbanje važiti tijekom cijelog djetinjstva, a njegov predmet će biti uspostavljanje vlasti nad instinktima i voljom. Od početka će cilj biti ustrajnost i vjernost u dobru. Na važnosti će

⁷⁹ Usp. A. BUCHER, *Uvjetovani refleks straha ili čovjekova jezgra? Savjest u katoličkoj pedagogiji*, u: N. BIŽACA, J. DUKIĆ, J. GARMAZ (ur.), *Fenomen savjesti*, Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 21. i 22. listopada 2011., Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 72. – 73.

⁸⁰ Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgoj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 27.

⁸¹ Usp. M. SRAKIĆ, *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Đakovo, 2014., str. 114.

s vremenom dobivati i teoretska poduka i pouka. Sav moralni i religiozni odgoj i obrazovanje služe zapravo odgoju savjesti. Izvrсна prilika za dobar odgoj savjesti jesu i priprava na prvu ispovijed te sam ispit savjesti. Od neprocjenjive je važnosti i dobar primjer roditelja i odraslih s kojima dijete dolazi u dodir, jer on imaju važnu odgojnu snagu u odgoju savjesti. Taj primjer mora biti istinit i iskren. Iskrenost u životu odraslih je jedan od najvažnijih uvjeta za odgoj savjesti, jer upravo ona usmjeruje moralno prosuđivanje na stvarnost dobra. Važno je rano probuditi u djetetu svijest da su ljudi u spoznaji dobra i zla, u ostvarivanju dobra, upućeni na Božju pomoć. Molitva Duhu Svetom za svjetlo i snagu, životno zajedništvo s Kristom, te sudjelovanje u sakramentalnom životu Crkve važan su dio kršćanskog odgoja savjesti.⁸²

2.4.2. Odgoj savjesti u mladih

U adolescenciji mladi čovjek ulazi u novo razdoblje moralnog života. U tom životnom razdoblju odgoj savjesti je mnogo složeniji. U nastavku ćemo se upoznati sa brojnim otkrićima i krizama u mladenačkoj dobi, te uvidjeti koje su zadaće odgoja savjesti u ovom razdoblju života.

2.4.2.1. Etape otkrića u mladenačkoj dobi

Mladi čovjek u ovom razdoblju prvotno otkriva svoje „ja“, što počinje u pubertetu s novim doživljavanjem svojega tijela. Radost nad vlastitim tijelom hrani se iz doživljaja vlastite snage i sposobnosti, te iz užitka zbog ljepote i razvijenosti vlastita tijela. Također, iskustvo seksualnosti u ovom razdoblju stavlja mladog čovjeka pred nova pitanja i zadaće. Za moralni život je još važnije otkriti vlastito „ja“ na duhovnom području. U razdoblju sazrijevanja čovjek se počinje baviti na novi način samim sobom, te istraživati vlastitu osebnost u usporedbi sa drugima. Svijest o samom sebi, koja se pomalo budi, potiče ga da se potvrdi i probije. Spreman je preuzeti odgovornost na sebe i želi da ga stariji shvaćaju ozbiljno. Svijest o vlastitoj osobnosti koja se budi, povezana je s naglašenom nesigurnošću iz koje niču osjećaji tjeskobe, malodušnosti i manje vrijednosti. Osim otkrića svojega „ja“ važno je i otkriće sučovjeka. Roditelji, braća i sestre te prijatelji sa kojima je dijete do sada živjelo, dobivaju neki novi lik i novo vrednovanje. Ovdje u prvom planu stoji tjelesna komponenta, posebno u svojem

⁸² Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgoj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 26. – 28.

spolnom obilježju. Otkriće spolne napetosti i dvostruke spolnosti stavlja mladog čovjeka pred teške etičke probleme. Posebnu oštrinu tim problemima daje ubrzano fizičko dozrijevanje nasuprot sporijem duševnom sazrijevanju. Važno je otkriće onog „ti“ u bližnjemu. Mladi čovjek otkriva drugoga kao osobu vrijednu poštovanja, ljubavi i pažnje. Treće otkriće je otkriće svijeta u njegovoj raznolikosti i ljepoti, ali i u prijetećoj opasnosti. Taj svijet mladog čovjeka ispunjava nadom i pouzdanjem. Budi njegove inicijative i čežnju za aktivnošću, tako da jedva čeka da ga upozna i oblikuje. Istodobno mladi čovjek doživljava podlost tog svijeta, razočarenja u drugima, neuspjeh u školi itd. Sve to utječe na moralni život mladog čovjeka. Kod mladih se javlja i pitanje o smislu života, koje izazivaju škola i nutarnje buđenje. Sa ovime je povezano i posljednje otkriće, a to je pitanje o Bogu. On dobiva novo lice, kao i ljudi. Osobno otkriće Boga mladi čovjek produbljuje ili ugrožava već prema odgoju koji je do tada primio.⁸³

2.4.2.2. *Krize u mladenačkoj dobi*

U kontekstu navedenih otkrića, važno je spomenuti i krize u mladenačkoj dobi koje su povezane sa dobi razvoja, a to su: kriza autoriteta, seksualna kriza, kriza osobnosti i kriza vjere.

Kriza autoriteta očituje se u pobuni protiv autoriteta koji se do tada mirno prihvaćao. Ne radi se ovdje o nijekanju svakog autoriteta, već je više riječ o tome kako da se uskladi autoritet s probuđenom težnjom za slobodom i novom samosviješću. Osobni i objektivni autoritet zauzima mjesto formalnog autoriteta. Ova kriza autoriteta očituje se u odnosu prema roditeljima, odgajateljima, ali i prema društvenom autoritetu države i Crkve. Tako na mjesto naravnog autoriteta dolaze moda, javna sredstva komunikacije, javno mnijenje. Sve to utječe na odgoj savjesti.

Seksualna kriza se očituje osobito u muške mladeži. Mladi čovjek često ne može uspostaviti vlast nad vlastitim nagonima što može dovesti do osjećaja manje vrijednosti, tjeskobe i krivnje. Ova kriza je danas posebno izražena, jer je mladi čovjek izložen različitim utjecajima.

Kriza osobnosti nastaje u napetosti između ideala i stvarnosti. Budući da mladi čovjek uvijek iznova uočava kako je malo od onoga što bi želio biti, zato što svakog dana doživljava svoje manje i neuspjehe, mogu ga te činjenice teško opteretiti.

⁸³Usp. *Isto*, str. 28. – 30.

Religiozne krize su također znak rasta i sazrijevanja, a očituju se u nepomirljivosti između vjere i znanja ili u pobuni protiv slike Boga i svijeta vjere vlastitog djetinjstva. Ove krize su redovito povezane sa krizom autoriteta i moralnosti.⁸⁴

2.4.2.3. Zadaće odgoja savjesti u mladenačkoj dobi

Suočen s novom situacijom u razdoblju sazrijevanja, odgoj savjesti mora poprimiti nove naglaske i oblike. Prvotno moramo biti svjesni da će odgoj savjesti u razdoblju sazrijevanja biti mnogo manje stvar roditelja nego dotada. Škola i javni život, prijatelji i knjige, uzori u filmovima, sportaši, literatura vrše nov i često snažan utjecaj. Roditelji ovdje gube svoju odlučujuću ulogu. Ipak, roditeljski autoritet mora biti vrlo velik ako se želi suprotstaviti i nametnuti tim novim čimbenicima. Ako se prihvaća samo sukob, današnji će roditelji u većini slučajeva izgubiti bitku.⁸⁵

Prva zadaća odgoja savjesti u ovom razdoblju jest odgoj za samostalnost i svijest odgovornosti. Mladić i djevojka žele u svoje ruke uzeti uzde vlastitog života, a skloni su idealizmu i subjektivizmu koji ih lako mogu odvesti sa pravoga puta. Dok se u djeteta odgoj savjesti ostvaruje izvana, u mladih se to mora događati iznutra, iz unutrašnjeg uvida. Zato dostatna motivacija etičkih odluka i dostatna motivacija vrednota spadaju među najvažnije zadaće odgoja savjesti tog životnog razdoblja. Mjesto autoriteta, formalnih zapovijedi i zabrana moraju još više zauzeti pozitivne vrednote sa svojom privlačnom snagom, svojom ljepotom i veličinom. Mlade treba dovesti do toga da vrednote ugrade u svoj život te da ih ostvaruju u svom moralnom djelovanju. Valja naglasiti da odgoj savjeti mora biti izričito osoban. Djetetu su dovoljni autoritet, naredba ili zabrana; no mladom čovjeku treba pružiti stvarno opravdanje i osobnu motivaciju. Da bi to uspio potreban je odnos iskrenog povjerenja. Na odgoj savjesti u mladog čovjeka najviše će utjecati onaj koji bude najviše od svih uživao njegovo povjerenje i poštovanje. U tom se povjerenju ne smije primijeniti nikakav moralni pritisak na savjest. Roditelji i odgajatelji moraju apelirati na samu savjest s namjerom da se u njoj probudi smisao za vrednote i svijest da na poziv treba dati odgovor. Utjecaj na savjest mladog čovjeka će biti djelotvorniji što se više dopre do njegove osobne jezgre.

⁸⁴ Usp. *Isto*, str. 30. – 32.

⁸⁵ Usp. *Isto*, str. 32.

Odgoj savjesti u ovom razdoblju mladenaštva mora biti sveobuhvatan. Svaka apsolutizacija pojedinih elemenata i svako premještanje naglaska mogu biti štetni. Području seksualnosti se ne smije pridavati ni povlašteni ni iznimni položaj niti mu se posvećivati posebna pažnja. Od velike je važnosti smisao za ispravnu ljestvicu vrednota kod svih onih koji utječu na odgoj savjesti u mladima. Odgoj savjeti se mora što manje oslanjati na grijeh, jer se u ovom razdoblju mladi ionako suočavaju sa mnogo poteškoća. Prijetnje grijehom i kaznama nisu prikladno sredstvo za odgoj savjesti. Odgoj savjesti stoga mora biti što konkretniji, jer opća načela bez dovoljne veze sa životom nisu djelotvorna.⁸⁶ Dakle, odgoj savjesti ima za cilj odgojiti odgovornu, moralnu i slobodnu savjest. Kako bi se to postiglo važno je da se od mladih ljudi traži da sami donesu odluke savjesti.⁸⁷

2.4.3. Odgoj savjesti u supruge

Bračni život je nešto najosobnije i najintimnije uopće. Individualna posebnost konkretnog čovjeka se nigdje drugdje ne pojavljuje u takvom intenzitetu i značenju kao u braku. Druga posebna osobnost je prijelazni i prijelomni karakter današnjeg bračnog morala. Bilo bi pogrešno započeti odgajati savjest bračnih drugova tek kad sklope brak. Priprema za brak mora bitno uključiti i odgoj supružničke savjesti. Dakle, karakteristike odgoja savjesti supruge vrijede i za razdoblje upoznavanja i zaručništva. Za kršćanina je samo po sebi razumljivo da supruzi moraju odgajati svoju savjest glede braka u poštenju pred Bogom. Prvi preduvjet za istinski odgoj savjesti je traženje istine o ženidbi i bračnom životu, spremnost da se ta istina ostvaruje u ljubavi, te sve savršenije živi. Supruzi tu istinu traže u samome braku i u tome se sastoji posebnost odgoja bračne savjesti. Stvarnost braka za supružnike je istina, u koju moraju sve dublje uranjati da bi ju živjeli i priznali normom svojega djelovanja. Prema tome je odgoj savjesti bračnih drugova, „odgoj savjesti“ za istinu braka. Sam brak je istinski i pravi autoritet kada se radi o odgoju supružničke savjesti. Supružnici čine najdublju životnu zajednicu koja uopće može postojati. Tako možemo govoriti o „bračnoj osobi“ koja dolazi do izražaja u odgoju savjesti. To se događa na dva načina. S jedne strane je oženjena ili udana osoba na svim područjima svog života oblikovana i određena svojim bračnim staležom

⁸⁶ Usp. *Isto*, str. 33. – 34.

⁸⁷ A. BUCHER, *Uvjetovani refleks straha ili čovjekova jezgra? Savjest u katoličkoj pedagogiji*, u: N. BIŽACA, J. DUKIĆ, J. GARMAZ (ur.), *Fenomen savjesti*, Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 21. i 22. listopada 2011., Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 73.

da je u svojoj osobnoj moralnoj odluci drugačije strukturirana nego ona izvan braka. S druge strane, čovjek u braku mora odluke svoje savjesti donositi u neprestanom subivstvovanju sa svojim supružnikom. Bračni drug uvijek mora biti zajedno prisutan, te se on shvaća kao sastavni dio vlastite osobne odluke savjesti. Bračni drugovi u svojoj svjesnoj osobnoj odluci savjesti čine takvo jedinstvo pred Bogom kao nigdje drugdje. Na osnovi pravilnog shvaćanja braka uočavamo još tri elementa bračnog odgoja savjesti.

Prvi element je složenost bračne stvarnosti. Pri odgoju savjesti u braku mora se uvijek imati cjelina pred očima. Svaka apsolutizacija i izolacija pojedinih elemenata braka vodi do nakazne savjesti. To jedinstvo se teško ostvaruje, te je neophodno čišćenje bračne savjesti u dijalogu sa Bogom, sa Crkvom i sa sučovjekom.

Ljubav je najviša norma i posljednji cilj svakom odgoju savjesti. Ovo u braku dobiva poseban smisao. Ljubav je životni prostor braka te istovremeno istinski život braka. Stoga je ispravno shvaćena istinska ljubav prava moralna norma prema kojoj se treba ravnati. U braku odgoj savjesti mora biti usmjeren prema ostvarivanju ljubavi u njenoj božanskoj i ljudskoj punini.

Također, odgoj savjesti mora voditi računa o raznim životnim zakonitostima braka. Bračni drugovi iz pojedinačnih osoba postaju partneri za čitav život, iz „ja“ i „ti“ nastaje „mi“, iz muža i žene nastaju otac i majka. Bračni drugovi pri odgoju savjesti moraju biti budni, pokretni i dinamični, te ići u korak sa životom. O vlastitom odgoju savjesti bračnih drugova, ovisit će i odgoj savjesti djece, koji dalje utječe na ljudski, moralni i religiozni život budućih generacija i brakova.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je odgoj savjesti, koji čovjeka dovodi do osobnog odlučivanja njegove savjesti, doista glavna zadaća svekolikog moralnog i religioznog odgoja.⁸⁸

2. 5. Savjest i autoritet

Na području moralnog odgoja, ostvaruje se prvi kontakt između savjesti i autoriteta. Moralni odgoj jednostavno pretpostavlja autoritet – roditeljski, odgojni, crkveni. Riječ *autoritet* dolazi od *lat. auctoritas* (od glagola *augere*), a znači povećati, unaprijediti. Tako shvaćen autoritet postaje princip rasta čovjekova života na

⁸⁸ Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgoj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 34. – 38.

individualnom i društvenom području. Čovjek će postati on sam u svojim odnosima s drugima. Iz toga slijedi da je princip autoriteta smješten u srce ljudske egzistencije, jer je dan čovjeku kao djelo koje treba slobodno realizirati u ostvarivanju sama sebe. Autoritet je u tom smislu princip rasta i norma čovjekova života. On temelji svoju funkciju na cijeloj zajednici i treba ga shvatiti kao služenje.⁸⁹

Možemo predstaviti nekoliko vrsta autoriteta u raznim zajednicama⁹⁰:

- *Forme autoriteta u svjetovnim zajednicama* – oblik autoriteta određuje svrha zajednice. Čovjek u svom razvoju najprije susreće obiteljski autoritet koji ima za cilj dovesti pojedinca do zrelosti, kako bi se on odgovorno uključio u život sveopće ljudske zajednice. Ovaj autoritet se direktno nadovezuje na stvarateljski Božji autoritet, ali postaje nepotreban kada iz djeteta „izvuče“ čovjeka. Pod ovu skupinu pripadaju također i dobrovoljna društva koja formiraju autoritet prema dogovoru članova, te državna zajednica koja posjeduje vlast jurisdikcije.
- *Autoritet Crkve i u Crkvi* – ima svoje temelje na samom autoritetu Isusa Krista i Duha Svetoga. Božja Riječ je vrhovni autoritet u Crkvi i kada bismo Krista maknuli iz Crkve, njen bi autoritet postao besmislen. Dakle, autoritet Crkve je autoritet Isusa Krista življen od Crkve u Duhu Svetom. Crkveni autoritet je sakramentalan, a njegova je zadaća učiniti prisutnim Krista. Zato je nositelj crkvenog autoriteta (papa, biskup, teolog) pozvan na poslušnost, kao i oni koji su mu podložni u vjeri. Crkveni autoritet je činjenica milosti, te se po tome razlikuje od svjetovnog autoriteta. Taj autoritet prihvaćamo vjerom i u vjeri izvršavamo njegove zapovijedi.

Odgoj savjesti mora se truditi oko toga da čovjeka ispravno motivira. Dobro treba zablistati u svojoj ljepoti snažno privlačeći čovjeka. Dobro treba činiti ne zato što je naređeno, nego je naređeno jer je u sebi dobro, pa ga stoga treba činiti. U vremenu kada je odnos prema autoritetu bio drugačiji, moglo se više upotrebljavati dokaze iz autoriteta. Tako su crkvena hijerarhija, odgajatelji, roditelji bili dovoljni da se nešto zahtijeva i da se opravda neka naredba. Ni danas se ne može odgajati bez poziva na autoritet. Ipak, uvijek je neophodno pozvati se na Božji autoritet pri opravdavanju moralne obveze. Božji autoritet treba dokazati iz Objave, a ne ga samo naviještati i

⁸⁹ Usp. M. SRAKIĆ, *Savjest i autoritet u Crkvi*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. – 3., str. 235. – 236.

⁹⁰ Usp. *Isto*, str. 236. - 238.

tvrditi kao opravdanje nekog moralnog zahtjeva. U suprotnom to može dovesti do odbacivanja autoriteta i ondje gdje se s pravom navodi.⁹¹

U odgoju savjesti se nikada ne smije preko mjere naglašavati ljudski autoritet, jer prava moralna obveza ne može se temeljiti samo na autoritetu roditelja, odgajatelja, dušobrižnika ili neke druge osobe. Što se tiče crkvenog autoriteta, Crkva ima vlast božanskim autoritetom proglašavati i autentično nalagati moralne norme. Crkveni autoritet dovoljno opravdava moralne obveze i potpuno je zakonito pozivati se na njega. Ipak, nije sve ono što Crkva propovijeda danas sankcionirano božanskim autoritetom. To znači da i autoritet Crkve može ponekad biti čisto ljudski iako veće vrijednosti od bilo kojeg privatnog mišljenja. Zbog stava današnjeg čovjeka prema autoritetu, možemo istaknuti nutarnju motivaciju koja proizlazi iz stvarnosti i istine cijele povijesti spasenja. Za kršćanina ta motivacija dobiva bitno drugačiji vid od onoga što ga ima za čovjeka koji ne vjeruje. Za njega ljudsko savršenstvo znači savršenu suglasnost sa spasiteljskim božanskim planom, potpuno ispunjenje objavljene volje Božje, radosno prihvaćanje ponude otkupljenja u Isusu Kristu i njegovoj Crkvi, te vjerno nasljedovanje Isusa Krista. Tako će kršćanin u snazi svoje vjere lakše prihvatiti motivaciju i ondje gdje bi se sa ljudskog stajališta činilo nemogućim. U iznošenju motiva za odgoj savjesti treba istaknuti i intimnu vezu koja uzajamno povezuje pojedine zapovijedi i norme.⁹² Uviđamo da odgoj savjesti podrazumijeva drugoga, te je kao uvjet mogućnosti ispravnog odgoja savjesti uvijek potrebno njegovati napetost između savjesti i autoriteta. Važno je da autoritet zastupa Boga, bez obzira bio on svjetovni ili vjerski. Tu se ne misli na izvanjske zabrane ili kontrole, već je potrebno da taj autoritet u poniznosti nadahnjuje i potiče druge, kao što to Bog čini svojom milošću. U tom smislu autoritet u pozitivnom smislu zastupa Boga jer ni diktat savjeti ne možemo protumačiti kao direktnu volju Božju, koja ne ostavlja prostor za slobodu čovjeka.⁹³ Čovjek kršćanin postiže svoju zrelost uz pomoć crkvenog autoriteta, te postaje svjestan da nije samo „prihvatitelj odredaba“ autoriteta, nego da je pozvan da odgovorno prihvati svoje poslanje u izgradnji crkvene zajednice.⁹⁴

⁹¹ Usp. A. ŠUŠTAR, *Odgoj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983., str. 15.

⁹² Usp. *Isto*, str. 16. – 18.

⁹³ Š. ŠOKČEVIĆ, *Odgoj savjesti*, u: *Communio* 44 (2018.) 131., str. 3.

⁹⁴ Usp. M. SRAKIĆ, *Savjest i autoritet u Crkvi*, u: *Bogoslovska smotra*, 47 (1977.) 2. – 3., str. 242.

3. ZRELA (KRŠĆANSKA) SAVJEST

Ljudska zrelost se sastoji u skladno razvijenom odnosu vlastitih duševnih, duhovnih i tjelesnih sposobnosti. Iz tog sklada proizlazi prilagođavanje spram sama sebe i drugih, integracija vlastite osobnosti, osjećaj odgovornosti i sposobnost samonadzora. To rađa unutarnjim stavom uz pomoć kojeg se osoba može mirno suočiti sa svakim novim životnim stanjem.⁹⁵ Životna je želja svakoga čovjeka postati slobodan od prisile, osjećati se slobodan od straha i pritiska te moći odlučivati o svom životu i zanimanju. To je čovjekov egzistencijalni nagon za samoodređenjem u slobodi. Kad pojedinac donosi svoje odluke na temelju vlastita uvida u objektivnu stvarnost, iz utemeljenog i kritičkog stava, raspoložujući sobom bez ikakvih prisila, daje svjedočanstvo zrelosti svoje osobnosti.

Vrhunac je zrelosti kad savjest, kao unutarnji kompas ljubavi, daje smjer djelovanja tako da vanjski zakon više i nije potreban. Tada postaje sasvim vjerodostojno Augustinovo načelo: „Ljubi, i radi što hoćeš“. Zdrav i zreo čovjek redovito dobro opaža sukobe u svojoj savjesti. Primjećuje razliku između onoga što jest i što bi mogao i trebao biti. Ne promiču mu iskustva savjesti koja ga i hvali i kudi. To je obilježje njegova dostojanstva prema kojem se razlikuje od svih drugih vrsta. Među svim živim bićima koja poznajemo na zemlji, samo je čovjek sposoban da sam sebe određuje u svojem djelovanju: da čini dobro i zlo, te da preuzima dužnosti i odgovornosti za svoja djela. Po tim se vlastitostima i sposobnostima čovjek korjenito razlikuje od drugih bića na Zemlji.⁹⁶

3. 1. Obilježja zrele savjesti

Čovjek svoje korjenito dostojanstvo postiže po ostvarenju zrele savjesti. Nju možemo prepoznati prema sljedećim obilježjima⁹⁷:

- *Zrela savjest je sigurna savjest.* To je ona savjest koja jasno odzvanja u intimnosti našeg srca, upozoravajući točno i nedvojbeno na ono što treba činiti jer je dobro, i na ono što treba izbjegavati jer je zlo. Općenito je mišljenje da je za odgovorno i zrelo čudoredno djelovanje, da se poštuje, očuva i unaprijedi integritet i autoritet savjesti, redovito potrebna i dostatna

⁹⁵ V. POZAIĆ, *Zrela savjest*, u: *Obnovljeni život* 43 (1988.) 6., str. 503. – 504.

⁹⁶ Usp. *Isto*, str. 508.

⁹⁷ Usp. *Isto*, str. 509. – 510.

moralna sigurnost. Tu sigurnost možemo izraziti i kao veliku vjerojatnost. Ona nosi sa sobom tek lagan, mali strah od moguće zablude u sudu. Mogućnost zablude ima tek malu vjerojatnost. Sigurnost i ispravnost suda i postupaka velika je (npr. povjerenje da liječnici rade odgovorno, da vozači poštuju temeljne propise). Samo u nekim slučajevima, kad se ne smije preuzeti ni mali rizik (ljudski život, materija sakramenata), nije dovoljna moralna sigurnost. Tu se traži moralna sigurnost u strogom smislu, tj. ona koja isključuje svaki razumno opravdan strah od zablude.

- *Zrela savjest je nježna, osjetljiva savjest*. To je tankočutna savjest. Jasno i budno razlikuje dobro od zla, pa i u težim, zamršenijim okolnostima života. Osjetljiva je na motive za djelovanje. Upravo se u toj savjesti, prema Drugom vatikanskom saboru, „divno otkriva“ i vjerno živi „onaj zakon kojemu je ispunjenje ljubav prema Bogu i bližnjemu“. Nježna je savjest plod vjernosti glasu savjesti i postojanom traganju za istinom.

Tko posjeduje sigurnu i nježnu savjest, u susretu s njenim nalogom ima samo jednu dužnost: slijediti njen glas!

3. 2. Biti drugi Krist (*christianus alter Christus*)

Dakle, nošen svojom savješću, čovjek ne čini neko dobro u prvom redu jer to tako traži zakon, nego zbog toga što iza toga i takvog zakona stoji apsolutno sveti zakonodavac.⁹⁸ Stoga je za nas kršćane ideal moralne zrelosti „suobličiti se slici Kristovoj“, a u tom djelu značajnu ulogu ima savjest koju treba formirati da ispravno čuje *Božji glas* u nama i oko nas.⁹⁹ U tom smislu, papa Benedikt XVI. posebno naglašava važnost kršćanskog odgoja savjesti, koji treba početi od prosvjetljenja razuma u odnosu prema volji, zakonu i životu Isusa Krista; u slobodnom i ustrajnom vođenju, koliko je to moguće da slijedi volju Božju. Navedeno zahtijeva autoritet koji vodi prema svetosti, kojoj su i savjest i autoritet podređeni, a to je autoritet Isusa Krista kao istinskog pedagoga.¹⁰⁰

Isus Krist je konkretna norma kršćanskog ponašanja i djelovanja. Slijediti Krista, uvijek i u svemu, glavni je cilj svakog kršćanina. Kršćanska savjest temelji se upravo na ovome: nasljedovati Krista da bismo bili i ponašali se kao On, da bismo bili drugi Krist

⁹⁸ Š. MARASOVIĆ, *Opća moralna teologija (skripta)*, Šibenik, 1995., str. 112.

⁹⁹ SRAKIĆ, M., *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: J. BOŠNJAKOVIĆ (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Đakovo, 2014., str. 119.

¹⁰⁰ Š. ŠOKČEVIĆ, *Odgoj savjesti*, u: *Communio* 44 (2018.) 131., str. 3.

(*christianus alter Christus*). Nasljedovati Krista znači živjeti Kristovim životnim stilom, činiti ono što bi Krist činio da je sada na mome mjestu, u mojoj situaciji. To znači biti drugi Krist, a znamo da je Krist bio ljubav, darivanje, žrtva, poniznost, kritičnost, osobnost itd. Pravilno odgojena kršćanska savjest podrazumijeva ovakav odgoj i u takvom duhu je treba karakterizirati.¹⁰¹

3. 3. Savjest i dar razlučivanja

U pravilnom odgoju kršćanske savjesti, uvelike nam mogu pomoći postsinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji *Amoris Laetitia*¹⁰², te apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu *Gaudete et exsultate – Radujte se i kličite*.¹⁰³ Papa Franjo u ovim dokumentima pridaje veliku važnost daru razlučivanja.

U postsinodalnoj apostolskoj pobudnici *Amoris Laetitia*, papa Franjo naglašava da razlučivanje mora pomoći pronaći moguće načine odgovora Bogu i rasta usred granica. Misleći da je sve crno – bijelo, katkad zatvaramo put milosti i rasta, te obeshrabujemo putove posvećenja koji daju slavu Bogu.¹⁰⁴ Također ističe svrhu pastoralnog razlučivanja koja skrbi o ispravno izgrađenoj savjesti osoba.¹⁰⁵ Razlučivanje je sposobnost našeg ljudskog uma da traži i nađe najbolji trenutak i konkretno sredstvo za ostvarenje dobra. Na duhovnoj razini najbolji trenutak i najbolje konkretno sredstvo jest ono što je Bogu po volji. Razlučivanje je tako sposobnost malenih i jednostavnih da prepoznaju *čas milosti* u kojem Bog upravo djeluje,¹⁰⁶ te nam pomaže da prepoznamo ono što nas vodi k Bogu i ono što nas od Njega udaljava.¹⁰⁷ Cilj je razlučivanja upoznati volju Božju u posebnim okolnostima vlastita života tako da se prigrli i živi što se bolje može.¹⁰⁸

Imajući na umu važnost apostolske pobudnice *Amoris Laetitia*, u nastavku ćemo se osvrnuti na neke brojeve apostolske pobudnice *Gaudete et exsultate* razumijevajući ih u kontekstu savjesti.

¹⁰¹ Usp. P. ŠOLIĆ, *Odgoj kršćanske savjesti*, u: Crkva u svijetu 17 (1982.) 3., str. 215.

¹⁰² FRANJO, *Amoris Laetitia. Radost ljubavi*, postsinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji, KS, Dokumenti 171, Zagreb, 2016.

¹⁰³ FRANJO, *Gaudete et exsultate. Radujte se i kličite*, apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu, Veritas, Zagreb, 2018.

¹⁰⁴ FRANJO, *Amoris Laetitia. Radost ljubavi*, postsinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji, KS, Dokumenti 171, Zagreb, 2016., br. 305.

¹⁰⁵ *Isto*, br. 302.

¹⁰⁶ Usp. D. FARES, *Pomoć u rastu sposobnosti za razlučivanje*, u: *Obnovljeni život* 72 (2017.) 1., str. 119. – 120.

¹⁰⁷ A. SPADARO, L.J. CAMELI, *Izazov razlučivanja u Amoris Laetitia*, u: *Obnovljeni život*, 72 (2017.) 1., str. 110.

¹⁰⁸ *Isto*, str. 111.

3.3.1 Borba i nadzor

Kršćanski je život trajna borba koja omogućuje slaviti svaki puta kada Gospodin pobijedi u našem životu. Potrebno je snage i hrabrosti kako bi se izdržalo u napastima đavla i naviještalo Evanđelje.¹⁰⁹

Radi se o borbi sa mentalitetom svijeta koji čovjeka obmanjuje, o borbi protiv vlastite slabosti i vlastitih sklonosti (npr. zavist, ljubomora, lijenost), te o borbi protiv đavla – kneza zla. U tim borbama Isus slavi naše pobjede. Radovao se kada su njegovi učenici uspjeli uznapredovati u naviještanju Evanđelja, nadvladavši protivljenje Zloga, te je uskliknuo: „Promatrah Sotonu kako poput munje s neba pade“ (*Lk 10, 18*).¹¹⁰

3.3.1.1. Nešto više od mita

Postojanje đavla nećemo moći priznati ako promatramo život samo po iskustvenim kriterijima i bez nadnaravne svrhe. Uvjerenje da je sila zloga među nama pomaže nam razumjeti zašto ponekad zlo ima razarajuću moć. Biblijski autori su ograničeno opisivali situacije epilepsije i demonskog opsjednuća u kojima je u Isusovo vrijeme moglo doći i do zbrke. Ipak, ne smijemo pojednostavljivati stvarnost tvrdeći da đavao ne postoji i da su svi opisani slučajevi u evanđeljima psihičke bolesti. Prva stranica Svetog pisma završava pobjedom Boga nad đavlom. Također, u molitvi *Oče naš* molimo Oca da nas oslobodi od Zloga – osobnog bića koje nas muči, kako nas njegova moć ne bi nadvladala.¹¹¹

Dakle, ne radi se o mitu, slici, figuri ili nekoj ideji. Đavao nas truje porocima, ljubomorom, mržnjom i tugom. Uništava naše živote, obitelji i zajednice, jer „kao ričući lav obilazi tražeći koga da proždre“ (*1 Pt 5,8*).¹¹²

3.3.1.2. Budni i s povjerenjem

Božja riječ nas izričito poziva da se „odupremo lukavstvima đavolovim“ (*Ef 6,11*) i da zaustavimo „sve ognjene strijele Zloga“ (*Ef 6,16*). Ovo nisu pjesnički izrazi, jer je naš hod prema svetosti trajna borba. U neuspjehu i osrednjosti naći će se onaj tko to ne želi priznati. Gospodin nam za tu borbu daje moćno oružje, a to je vjera. Nju izražavamo molitvom, slavljenjem svete mise, razmatranjem Božje riječi,

¹⁰⁹ Usp. FRANJO, *Gaudete et exsultate. Radujte se i kličite*, apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu, Veritas, Zagreb, 2018., br. 158.

¹¹⁰ Usp. *Isto*, br. 159.

¹¹¹ Usp. *Isto*, br. 160.

¹¹² Usp. *Isto*, br. 161.

sakramentalnim pomirenjem, euharistijskim klanjanjem, životom u zajednici, djelima ljubavi, misijskim zauzimanjem. Lažna obećanja Zloga će nas lako zavesti ako se zapustimo, jer kao što je govorio sveti svećenik Brochero: „Što vrijedi ako Lucifer obeća da vas oslobodi ili dapače, da vas ubaci usred svih njegovih dobara, ako su to prijevarna dobra, ako su to otrovna dobra?“¹¹³

Razvitak dobra, duhovno dozrijevanje i rast u ljubavi, najbolja su protuteža u odnosu na zlo. Čovjek ne smije prestati sanjariti o tome da ponudi Gospodinu još ljepše predanje. Kršćanski trijumf je uvijek križ koji se nosi s borbenom nježnošću protiv nasrtaja zla.¹¹⁴

3.3.1.3. Duhovna iskvarenost

Hod u svetosti je izvor mira i radosti koje nam daruje Duh Sveti, ali istovremeno se od nas traži da budemo „upaljenih svjetiljki“ (usp. *Lk* 12, 35) i ostanemo budni: „Svake se sjene zla klonite!“ (1 *Sol* 5, 22); „Bdijte“ (usp. *Mk* 13, 35; *Mt* 24, 42); „nemojmo zaspati“ (usp. 1 *Sol* 5, 6). Ošamućenosti i utrnulosti mogu se prepustiti oni koji ne primjećuju da čine teške propuste protiv Božjeg zakona. Mlakost po malo zaokuplja njihov duhovni život i vodi ih u pokvarenost.¹¹⁵

Duhovna iskvarenost podrazumijeva samodostatnu sljepoću prema kojoj sve izgleda dopušteno: prijevara, egoizam, kleveta i mnogi istančani oblici samodopadnosti, jer „sam se Sotona prerušuje u anđela svjetla“ (*Kor* 11, 14). Isus nas u Svetom pismu upozorava glede ove podmukle napasti po kojoj klizimo prema pokvarenosti: govori o osobi koja je oslobođena od đavla, koja misli da je njezin život već čist, a završava u opsjednuću od strane još sedam gorih zloduha (usp. *Lk* 11, 24-26). Drugi se biblijski tekst koristi snažnom slikom: „Pas se vraća svojoj bljuvotini“ (2 *Pt* 2,22; usp. *Izr* 26,11).¹¹⁶

3.3.2 Razlučivanje

Kako prepoznati dolazi li neka stvar od Duha Svetoga ili dolazi od duha ovoga svijeta ili od đavolova duha? Jedini način je razlučivanje. Ono je dar koji treba izmoliti, a zahtijeva sposobnost dobrog rasuđivanja i zdrav razum. U razlučivanju ćemo sigurno napredovati ako ga s povjerenjem tražimo od Duha Svetoga. Trebamo se truditi ovu

¹¹³ Usp. *Isto*, br. 162.

¹¹⁴ Usp. *Isto*, br. 163.

¹¹⁵ Usp. *Isto*, br. 164.

¹¹⁶ Usp. *Isto*, br. 165.

duhovnu sposobnost njegovati pomoću molitve, razmatranja, čitanja i dobrog savjeta.¹¹⁷

3.3.2.1. *Hitna potreba*

U današnje vrijeme raspoznavanje duhova je postalo osobito neophodan stav. Goleme mogućnosti djelovanja i rastresenosti koje su danas čovjeku ponuđene, svijet prikazuje kao dobre. Svi su neprekidno izloženi brzim promjenama. To se posebno odnosi na mlade. Surfaju paralelno na dva i više ekrana, ulaze interaktivno u virtualni svijet. U tom smislu, bez vještine razlučivanja lako možemo postati plijen prolaznih trendova.¹¹⁸

Ovo je posebno važno kada se pojavi neka novost u našem životu i treba raspoznati radi li se o novom vinu koje dolazi od Boga, ili prijevarnoj novosti od strane duha ovoga svijeta ili đavolovog duha. U drugim se prilikama događa suprotno. Sile zla nas potiču na to da ništa ne mijenjamo, da izaberemo nepokretnost i nefleksibilnost, te tako sprječavamo lahoru Duha Svetoga da djeluje. Isus nas poziva da ispitujemo svoje želje, strahove, očekivanja, nevolje i „znakove vremena“ – kako bismo prepoznali putove prave slobode: „Sve provjeravajte: dobro zadržite!“ (1 Sol 5, 21).¹¹⁹

3.3.2.2. *Uvijek u Gospodinovom svjetlu*

Razlučivanje je sredstvo borbe kako bi se bolje slijedio Gospodin. Ono nam je potrebno: kako bismo bili sposobni prepoznati Božja vremena i njegovu milost, kako ne bismo propustili Gospodinova nadahnuća, kako ne bismo propustili njegov poziv da rastemo. Velikodušnost se objavljuje u jednostavnim i svakidašnjim stvarima. Ne trebamo imati ograničenja za velike stvari, ali istovremeno trebamo voditi računa o malim stvarima. Kršćani trebaju svakog dana obaviti iskren ispit savjesti sa Gospodinom koji nas ljubi. Istovremeno, razlučivanjem prepoznavamo konkretna sredstava koja nam Gospodin priprema u svom otajstvenom planu ljubavi kako ne bismo ostali samo na dobrim nakanama.¹²⁰

¹¹⁷ Usp. *Isto*, br. 166.

¹¹⁸ Usp. *Isto*, br. 167.

¹¹⁹ Usp. *Isto*, br. 168.

¹²⁰ Usp. *Isto*, br. 169.

3.3.2.3. Nadnaravni dar

Duhovno raspoznavanje nadilazi korištenje ljudskog znanja iz psihologije, sociologije i morala. Također, nisu dostatne samo mudre norme Crkve. Treba imati na umu da je razlučivanje milost. Ono nadilazi razum i oprez, jer se radi o tome da se dohvati tajna jedinstvenog i neponovljivog Božjeg plana. U igri je smisao moga života pred Ocem koji me uistinu ljubi, za kojega ja mogu dati svoj život, koji nitko ne poznaje bolje od Njega. Prema tome, razlučivanje dovodi samom izvoru života koji ne umire, tj. „da upoznaju tebe, jedinoga istinskoga Boga, i koga si poslao – Isusa Krista“ (Iv 17,3). Ne traži neke posebne sposobnosti, niti je namijenjeno najinteligentnijima i školovanima, Otac se rado objavljuje poniznima (usp. Mt 11, 25).¹²¹

Gospodin nam na vrlo različite načine govori tijekom našeg posla, kao i preko drugih ljudi. No, ipak treba uzeti u obzir i tišinu produljene molitve, kako bi se mogao bolje razumjeti Njegov govor i tumačiti pravi smisao nadahnuća za koja smatramo da smo ih primili. Tako ćemo dopustiti rađanje onoga novoga odnosa koji izvire iz života obasjanog Duhom.¹²²

3.3.2.4. Govori Gospodine

Moglo bi se dogoditi da u samoj molitvi izbjegavamo sebe uspoređivati sa slobodom Duha koji djeluje kako hoće. Razlučivanje u molitvi iziskuje raspoloženje za slušanjem: Gospodina, drugih, te stvarnosti koja nas uvijek dovodi do izazova. Samo onaj koji je sposoban slušati može odustati od vlastitih navika i šablona. Također, moguće je da nam Bog nudi nešto više, a da zbog naše lijene nepažnje to možda ne prepoznamo.¹²³

Takav stav za slušanje podrazumijeva poslušnost evanđelju kao posljednji uvjet, ali i crkvenom učiteljstvu koje ga čuva. Razlučivanje duhova nas oslobađa od krutosti kojemu nema mjesta pred vječnom sadašnjošću Uskrsloga. Treba napomenuti da Duh zna prodrijeti i u najmračnije zakutke stvarnosti, vodeći računa o svim njenim nijansama, kako bi se pod drugim svjetlom pojavila novost evanđelja.¹²⁴

¹²¹ Usp. *Isto*, br. 170.

¹²² Usp. *Isto*, br. 171.

¹²³ Usp. *Isto*, br. 172.

¹²⁴ Usp. *Isto*, br. 173.

3.3.2.5. Logika dara i križa

Odgajanje za Božje strpljenje i njegova vremena predstavljaju bitan uvjet nužan za napredovanje u razlučivanju. On ne „spušta ogranj na nevjernike“ (usp. *Lk* 9,54), ne dopušta revnima da „pokupe kukolj“ koji niče zajedno sa pšenicom (usp. *Mt* 13, 29). Traži se velikodušnost, jer „blaženije je davati nego primati“ (*Dj* 20,35). Rasuđivanjem prepoznamo kako bolje izvršiti poslanje koje nam je povjereno na krštenju. Radost je paradoksalna i daruje nam najbolja iskustva kada prihvaćamo onu tajnovitu logiku koja nije od ovog svijeta. Kao što je govorio sveti Bonaventura kada je mislio na križ: „Ovo je naša logika.“ Kada netko prihvati ovakav život, tada ne dopušta da se umrtvi njegova savjest i velikodušno se otvara razlučivanju.¹²⁵

Nema tih prostora koji bi mogli ostati isključeni kada pred Bogom propitujemo staze života. Možemo nastaviti rast u svim vidovima života, čak i u onima u kojima doživljavamo najteže teškoće. No, treba moliti Duha Svetoga da nas oslobodi i otjera strah zbog kojega mu branimo ulazak u neke prostore našega života. Onaj koji traži sve želi ući k nama kako bi nam darovao puninu. Prema tome, razlučivanje nije umišljena samoanaliza, egoistična introspekcija, već pravi izlazak iz sebe samih prema Božjoj tajni, koja nam pomaže živjeti poslanje na koje nas je pozvao za dobro braće.¹²⁶

¹²⁵ Usp. *Isto*, br. 174.

¹²⁶ Usp. *Isto*, br. 175.

ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu, upoznali smo se sa važnom temom za svakog pravog vjernika kršćanina. Kršćanska savjest i njen odgoj predstavljaju bitnu instancu čovjekova bića, koju on razvija i oblikuje usporedo sa samim sobom; a dar razlučivanja sredstvo za bolje nasljedovanje Gospodina. Prema nauku Drugog vatikanskog sabora, savjest je najskrovitija jezgra i svetište čovjeka, gdje je on sam s Bogom, čiji glas odjekuje u njegovoj nutrini. U savjesti nam Bog progovara, Božje oko nas gleda i prati. Njegov glas odjekuje u našoj duši. On kuca na vrata našeg srca; a mi slušamo ili se oglašujemo. Na Božju prisutnost u nama podsjećaju nas i razni osjećaji: strah, poštovanje, kajanje.

Taj Božji glas u nama trebamo odgajati, jer on nam nije dan gotov i oblikovan jednom zauvijek, već se različito razvija u određenim razdobljima života. U odgoju savjesti nam, osim obiteljskog okruženja i crkvenih dokumenata, mogu pomoći tri sredstva teološko-moralne naravi: ispit savjesti, koji predstavlja čovjekov odgovor na Božji poziv te pomaže u uspostavi dijaloga sa Bogom preko moralnih zahtjeva u našem životu; duhovno vodstvo koje usmjerava čovjekovo življenje i djelovanje; te sakrament pokore koji doprinosi u zalaganju na putu prema punini kršćanskog života.

Iznašašće odgoja savjesti je zrela (kršćanska) savjest. Ona ima za cilj oblikovati čovjeka koji je drugi Krist (*christianus alter Christus*). Biti drugi Krist znači nasljedovati Krista, živjeti njegovim životnim stilom, postupati i činiti u određenoj situaciji upravo po uzoru na tog istinskog pedagoga i odgojitelja. Stoga bih ovaj diplomski rad zaključio riječima fra Šimuna Šipića: „Budući da savjest prožima čitava čovjeka kao osobu, sve njegove moći, naravni i nadnaravni potencijal, sve sposobnosti i djelatnosti, onda je formiranje savjesti također moguće samo kao formiranje cjelokupne osobnosti čovjeka. Prema tome, odgajati savjest znači odgajati sve naravne i nadnaravne moći čovjeka, njegovu osobnost i njegove odnose prema sebi, bližnjemu i prema Bogu. Jednom riječju, odgajati savjest zapravo znači odgajati čovjeka i kršćanina u najeminentnijem smislu te riječi.“¹²⁷

¹²⁷ Š. ŠIPIĆ, *Savjest i sakrament pokore*, u: Bogoslovska smotra 47 (1977.) 2-3, str. 283. - 284.

LITERATURA

Izvori

- DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dignitatis humanae*, Deklaracija o vjerskoj slobodi, u: ISTI, Dokumenti, KS, Zagreb, 1970.
- DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et Spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu*, u: ISTI, Dokumenti, KS, Zagreb, 1970.
- DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gravissimum educationis*, Deklaracija o kršćanskom odgoju, u: ISTI, Dokumenti, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970.
- FRANJO, *Amoris Laetitia. Radost ljubavi*, postsinodalna apostolska pobudnica o ljubavi u obitelji, KS, Dokumenti 171, Zagreb, 2016.
- FRANJO, *Gaudete et exsultate. Radujte se i kličite*, apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu, Veritas, Zagreb, 2018.
- RIMSKI OBREDNIK obnovljen prema odluci svetog ekumenskog Sabora II. vatikanskog, a proglašen vlašću pape Pavla VI., *Red pokore*, odobren od Biskupske konferencije u Zagrebu i potvrđen od Sv. zbora za bogoštovlje, izdala je na hrvatskom jeziku KS, Zagreb, 1975.
- Jeruzalemska Biblija*, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz "La Bible de Jerusalem", (prir.) Rebić, A.- Fućak, J.- Duda, B., KS, Zagreb, 2003.
- Katekizam Katoličke Crkve*. Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila, Zagreb, 1994.
- ### Knjige i članci
- BEGIĆ, A., DUGALIĆ, V., „Naravna srodnost“ između čovjeka i istinskog dobra. *Suodnos kršćanske vjere i moralnog života u teološkoj misli Andrije Živkovića*. u: Vrhbosnensia, 21 (2017.) 2., str. 409. – 439.
- BEGIĆ, A., GOLEK, M., *Savjest i autoritet. Međuovisnost u moralnom odgoju pojedinca*, u: Služba Božja, 57 (2017.) 1., str. 41. – 64.
- BUCHER, A., *Uvjetovani refleks straha ili čovjekova jezgra? Savjest u katoličkoj pedagogiji*, u: BIŽACA, N., DUKIĆ, J. i GARMAZ, J. (ur.), Fenomen savjesti, Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 21. i 22. listopada 2010., Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 61. – 75.
- DUDA, B., *Savjest i obraćenje u Bibliji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
- FARES, D., *Pomoć u rastu sposobnosti za razlučivanje*, u: Obnovljeni život 72 (2017.) 1, str. 119. – 127.
- FROMM, E., *Čovjek za sebe. Istraživanje o psihologiji etike*, Zagreb, 1966.

- FUČEK, I., *Savjest i osoba*, Verbum, Split, 2003.
- FUČEK, I., *Savjest u nauci Drugog vatikanskog sabora*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. – 3., str. 204. – 214.
- KOZELJ, I., *Odgovj za zrelu, slobodnu i samoodgovornu savjest*, u: Obnovljeni život 27 (1972.) 1., str. 7. – 39.
- MARASOVIĆ, Š., *Opća moralna teologija* (skripta), Šibenik, 1995.
- PAVIN, S., *Odgovj savjesti – odgovj za novo doba*, u: Obnovljeni život 48 (1993.) 6, str. 609. – 618.
- POZAIĆ, V., *Zrela savjest*, u: Obnovljeni život 43 (1988.) 6., str. 503. – 515.
- SCHOCKENHOFF, E., *Bit i funkcija savjesti s gledišta katoličke moralne teologije*, u: BIŽACA, N., DUKIĆ, J. i GARMAZ, J. (ur.), *Fenomen savjesti*, Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 21. i 22. listopada 2010., Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 43. – 60.
- SPADARO, A., – CAMELI L. J., *Izazov razlučivanja u Amoris Laetitia*, u: Obnovljeni život, 72 (2017.) 1., str. 109. – 118.
- SRAKIĆ, M., *Formirana savjest – preduvjet zrele ličnosti*, u: BOŠNJAKOVIĆ, J. (ur.), *Izgrađivati zrelu osobnost za plodne međuljudske odnose*, Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog simpozija održanog 17. – 18. listopada 2014. godine, Đakovo, Biblioteka Diacovensia, 2014., str. 105. – 125.
- SRAKIĆ, M., *Moja je savjest čista*, Sabrana djela II, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Đakovo, 2013.
- SRAKIĆ, M., *Savjest i autoritet u Crkvi*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. – 3., str. 236. – 253.
- ŠIPIĆ, Š., *Savjest i sakrament pokore*, u: Bogoslovska smotra 47 (1977.) 2-3, str. 276. – 290.
- ŠOKČEVIĆ, Š., *Odgovj savjesti*, u: Communio 44 (2018.) 131, str. 2. – 4.
- ŠOLIĆ, P., *Odgovj kršćanske savjesti*, u: Crkva u svijetu 17 (1982.) 3, str. 210. – 219.
- ŠUŠTAR, A., *Odgovj savjesti. Teološke meditacije*, Družba katoličkog apostolata, Zagreb, 1983.
- TIĆAC, I. – GUŠIĆ, A., *Uloga savjesti u etičkom prosuđivanju*, u: Acta Iadertina 4 (2007.) 3., str. 3. – 12.
- VALKOVIĆ, M., *Savjest u moralnoj teologiji*, u: Bogoslovska smotra, 47 (1977.) 2. - 3., str. 184. – 202.

VIDOVIČ, M., *Biblijsko poimanje savjesti. Normirani sudac ljudskoga ponašanja*, u: BIŽACA, N., DUKIĆ, J. i GARMAZ, J. (ur.), *Fenomen savjesti*, Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 21. i 22. listopada 2010., .Split, Crkva u svijetu, 2011., str. 91. – 134.

Internet

<https://bitno.net/vijesti/hrvatska/savjest-cuvar-covjekovog-dostojanstva-i-slobodeizjava-o-savjesti/>(stranica konzultirana 09.08.2019.)

SADRŽAJ

<i>Sažetak</i>	2
<i>Summary</i>	3
UVOD	5
1. TEOLOŠKO – MORALNI NAUK O SAVJESTI	6
1.1. Savjest kod primitivnih naroda i u starim kulturama	6
1.2. Savjest u Svetom pismu	7
1.3. Kršćanski pristup savjesti	9
1.4. Savjest u nauku Drugog vatikanskog sabora	10
1.5. Sud moralne savjesti	11
1.5.1. Ispravna savjest	12
1.5.2. Pogrešna savjest	13
<i>1.5.2.1. Skrupulozna savjest</i>	14
<i>1.5.2.2. Raspuštena savjest</i>	14
<i>1.5.2.3. Nehajna (laksna) savjest</i>	15
<i>1.5.2.4. Savjest u sumnji</i>	15
<i>1.5.2.5. Perpleksna savjest</i>	15
2. ODGOJ SAVJESTI	16
2.1. Važnost savjesti i njena odgoja	17
2.2. Sredstva u odgoju kršćanske savjesti	17
2.2.1. Obitelj.....	18
2.2.2. Duhovno vodstvo	19
2.2.3. Ispit savjesti.....	20
2.2.4. Sakrament pokore	20
<i>2.2.4.1. Sakrament pokore ne djeluje automatski</i>	21
<i>2.2.4.2. Potreba odgoja za sakrament pokore</i>	22
<i>2.2.4.3. Specifična uloga sakramenta pokore u odgoju savjesti</i>	22
2.3. Razvojni slojevi u odgoju savjesti	23
2.3.1. Razvitak osobne klice savjesti	23
2.3.2. Priopćavanje moralnog znanja	24
2.3.3. Uvježbavanje prosuđivanja	25
2.3.4. Učvršćivanje odluke savjesti.....	26

2.4. Odgoj savjesti u različitim životnim razdobljima	27
2.4.1. Odgoj savjesti kod djece	28
2.4.2. Odgoj savjesti u mladima.....	30
2.4.2.1. <i>Etape otkrića u mladenačkoj dobi.....</i>	30
2.4.2.2. <i>Krize u mladenačkoj dobi.....</i>	31
2.4.2.3. <i>Zadaće odgoja savjesti u mladenačkoj dobi</i>	32
2.4.3. Odgoj savjesti u supruzi.....	33
2.5. Savjest i autoritet.....	34
3. ZRELA (KRŠĆANSKA) SAVJEST	37
3.1. Obilježja zrele savjesti	37
3.2. „Biti drugi Krist“ (Christianus alter Christus).....	38
3.3. Savjest i dar razlučivanja	39
3.3.1. Borba i nadzor	40
3.3.1.1. <i>Nešto više od mita</i>	40
3.3.1.2. <i>Budni i s povjerenjem.....</i>	40
3.3.1.3. <i>Duhovna iskvarenost</i>	41
3.3.2. Razlučivanje.....	41
3.3.2.1. <i>Hitna potreba</i>	42
3.3.2.2. <i>Uvijek u Gospodinovom svjetlu.....</i>	42
3.3.2.3. <i>Nadnaravni dar</i>	43
3.3.2.4. <i>Govori Gospodine</i>	43
3.3.2.5. <i>Logika dara i križa</i>	44
ZAKLJUČAK	45
LITERATURA.....	46
SADRŽAJ	49